

Я. В. Володарець-Урбанович, О. В. Сидоренко

СЛОВ'ЯНСЬКІ ПРИКРАСИ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ІЗ ПОЛТАВСЬКОГО ПОСУЛЛЯ: НОВІ ЗНАХІДКИ

У статті розглянуто знахідки прикрас епохи раннього середньовіччя, які були виявлені з 2011 по 2016 рр. у полтавському Посуллі під час обстежень археологічних пам'яток. Знахідки представлені фібулами, деталями намиста, браслетами та деталями поясних гарнітур.

Ключові слова: раннє середньовіччя, VI—VIII ст., пеньківська культура, пам'ятки сахнівського кола, Посулля, фібула, браслет, деталі поясних гарнітур, дзвіночки, рурочки-пронизки.

Із 2011 по 2016 рр. у полтавському Посуллі проводилися обстеження археологічних пам'яток, в тому числі епохи раннього середньовіччя із матеріалами пеньківської культури та сахнівського горизонту. Під час цих досліджень було виявлено ряд речей, які знаходять аналогії серед прикрас першої хронологічної групи дніпровських скарбів за О. О. Щегловою (кола Мартинівки) та ювелірних виробів із Пастирського городища¹. Слід відмітити, що в цьому мікрорегіоні відомі знахідки прикрас раннього середньовіччя — Хитці, уроч. Шимберьове², Постава-Муки, Харківці, Малий В'язівок, Піски, Засулля-Мгар, Хитцівський скарб (Володарець-Урбанович 2015а, рис. 11; Володарець-Урбанович, Сидоренко 2016).

Так, під час неодноразових обстежень пам'ятки в **уроч. Шимберьове**, поблизу с. Хитці, було виявлено дві фібули та дзвіночок (рис. 1; 2).

Хитцівське поселення V — першої половини VIII ст. знаходиться за 0,6—0,7 км на південь та південний захід від села в уроч. Шимберьове, біля підніжжя корінного берега р. Удай. Пам'ятка розташована на вузькій та низькій терасі правого берега. На заході вона обмежена невеликим пологим виступом корінного берега, на сході — долиною ріки, з південного та північного боку позбавлене природних кордонів. Тераса здіймається над заплавою до 2,5 м. У напрямку до заплави вона поступово знижується на 1,0—1,5 м. Загальна площа поселення не перевищує 0,4 га (Горюнов 1981, с. 111—127; Приходнюк 1998, с. 148).

Виявлене при археологічній розвідці Є. О. Горюновим у 1971 р. та досліджувалося ним же з 1973 до 1976 рр. Розкопками відкрита значна площа — 1762 квадратних метри, на якій було досліджено 14 напівземлянок і більше 177 господарських ям пеньківської та волинцевської культур³. Усього Є. О. Горюнов виділив три стратиграфічні горизонти: перший (V — перша половина VI ст.) представлений житлами 2, 5, 6, 8, 9, 14; другий (VI—VII ст.) — житла 3, 4, 7, 9, 13; третій (VIII—IX ст.) — житла 1, 10, 12 (Горюнов 1981, с. 125—127; Приходнюк 1998, с. 40—46).

Слід відмітити, що на пам'ятці вже були виявлені прикраси епохи раннього середньовіччя. Так, в житлі 3 було виявлено уламок бронзового браслету із розклепанними кілцями, в житлі 9 вкладаш кістяного набірною

1. Знахідки передані до Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

2. Матеріали досліджень Є. О. Горюнова.

© Я. В. ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ,
О. В. СИДОРЕНКО, 2021

3. Враховуючи відсутність специфічного гончарного волинцевського посуду, імовірно, даний шар все ж таки належить до сахнівського горизонту.

Рис. 1. Знахідки із поселення Хитці, уроч. Шимберьове, фото

гребня, в ямі 97 — фрагмент залізної фібули. В культурному шарі поселення виявлені уламок бронзового круглодротового браслета із зооморфним малюнком, залізна прямокутна рамка від пряжки, скляна намистина та дротяна підвіска (Родинкова 1996, с. 158). На сьогодні поселення в уроч. Шимберьове вважається еталонною пам'яткою пенківської культури для Дніпровського Лівобережжя (Білоусько, Супруненко, Мироненко 2004, с. 13).

Розглянемо детально знахідки початку 2000-х рр. із цього поселення.

1. Фрагмент бронзової пальчастої фібули із обламаним верхнім щитком. Ніжка орнаментована кружечками, вписаними в кайму, розташовану по периметру. По боках є шість виступів (по три з кожного). Із зворотного боку є загнутий голкоприймач, розташований

ближче до місця кріплення дужки. Довжина 5,3 см, ширина 2,3 см, товщина 0,2 см, товщина із голкоприймачем 0,7 см, маса 9,41 г (рис. 1: 1; 2: 1). Польовий шифр — № 1/1. Зразок елементного складу № 2024 — тут і далі див. додаток. 1.

У застібці не збереглася голівка, що ускладнює її типологічне визначення. Можна припустити кілька варіантів, до якої ж серії, імовірно, може належати дана знахідка.

Можливо вона належить до пальчастих фібул із дугою із пташиних голів, підтипу семиголових, серії А за В. Є. Родінковою (Родинкова 2004, с. 234). Аналогічні знахідки (рис. 3: А; 5) представлені із Пастирського городища — 2 екз. (Корзухина 1996, табл. 29: 3; 30: 2), Козіївсько-Новоодеського скарбу (Корзухина 1996, табл. 47: 2) та могильника Суук-Су (рис. 4), поховання 28¹ (Корзухина 1996, табл. 111: 1; Фурасєв 2010, рис. 5; Курта 2011, рис. 24).

Можливо знахідка належить до підтипу семиголових, серії Б, варіанту Ігренъ за В. Є. Родінковою (Родинкова 2004, с. 234), хоча в цих екземплярах бокові відростки мають крючкоподібні виступи. Варіант представлений знахідками (рис. 3: Б) із Ігрені (Корзухина 1996, табл. 109: 1), колишньої Катеринославської губернії (Корзухина 1996, табл. 109: 2) та Балаклєї, (рис. 3: 7) окреме поховання (Корзухина 1996, табл. 23: 2).

1. О. Г. Фурасєв датує дане поховання в межах першої чверті — першої третини VII ст. (Фурасєв 2010, с. 135).

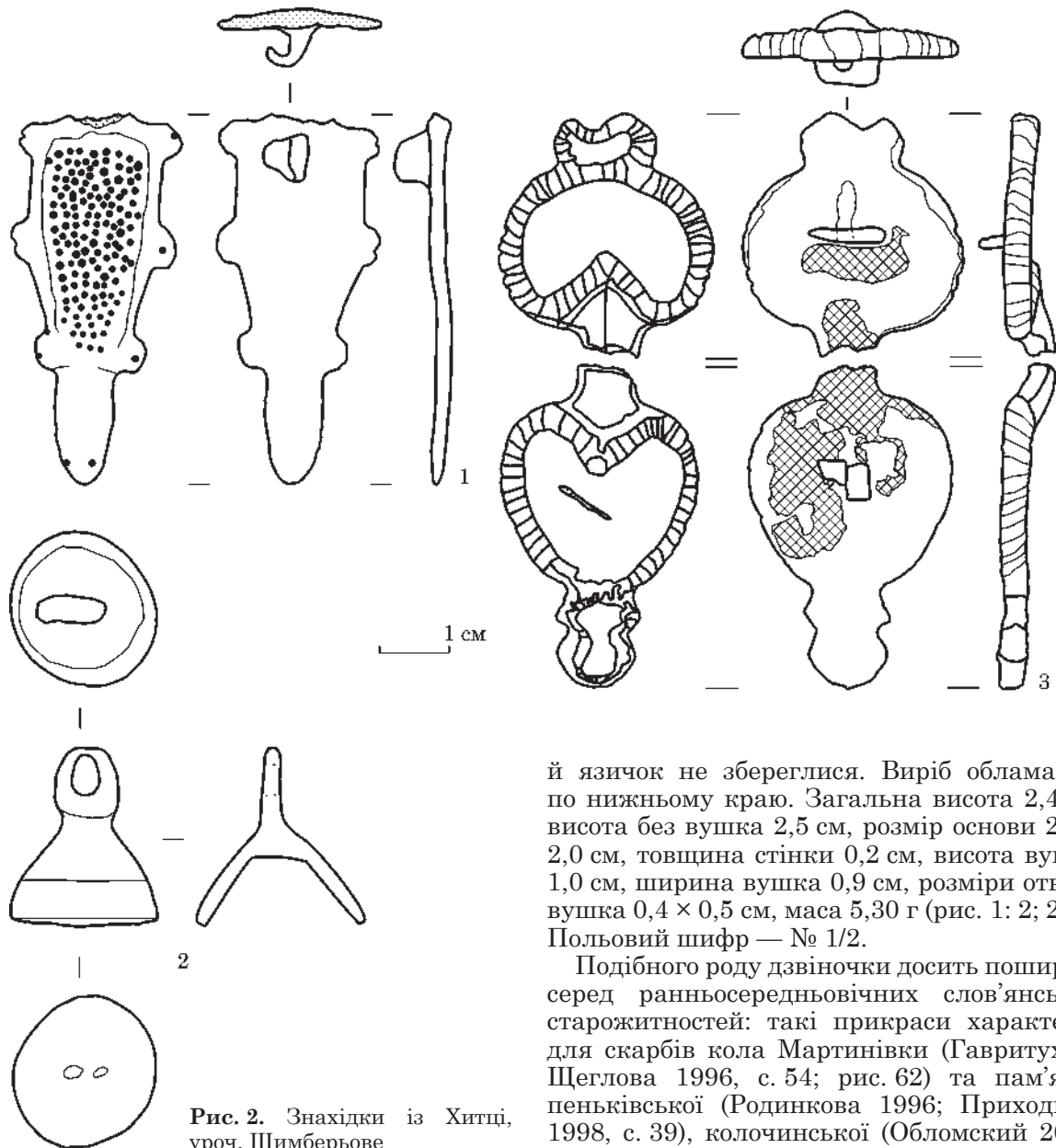

Рис. 2. Знахідки із Хитці, уроч. Шимберьове

Також, певні аналогії можна вбачати і в інших виробих підтипу семиголових, серії Б за В. Є. Родінковою (рис. 3: В) — Трубчевський скарб (Приходнюк, Падин, Тихомиров 1996, рис. 1: 2), Пастирське городище (Корзухина 1996, табл. 29: 2) та Середнє Подніпров'я (Корзухина 1996, табл. 82: 7).

Серед інших аналогій (рис. 3: Г) слід назвати фрагмент (частина ніжки) пальчастої фібули із Звонецького порогу (Корзухина 1996, табл. 108: 10) та цілу звичайну пальчасту фібулу із Катеринославської губернії (Корзухина 1996, табл. 108: 9).

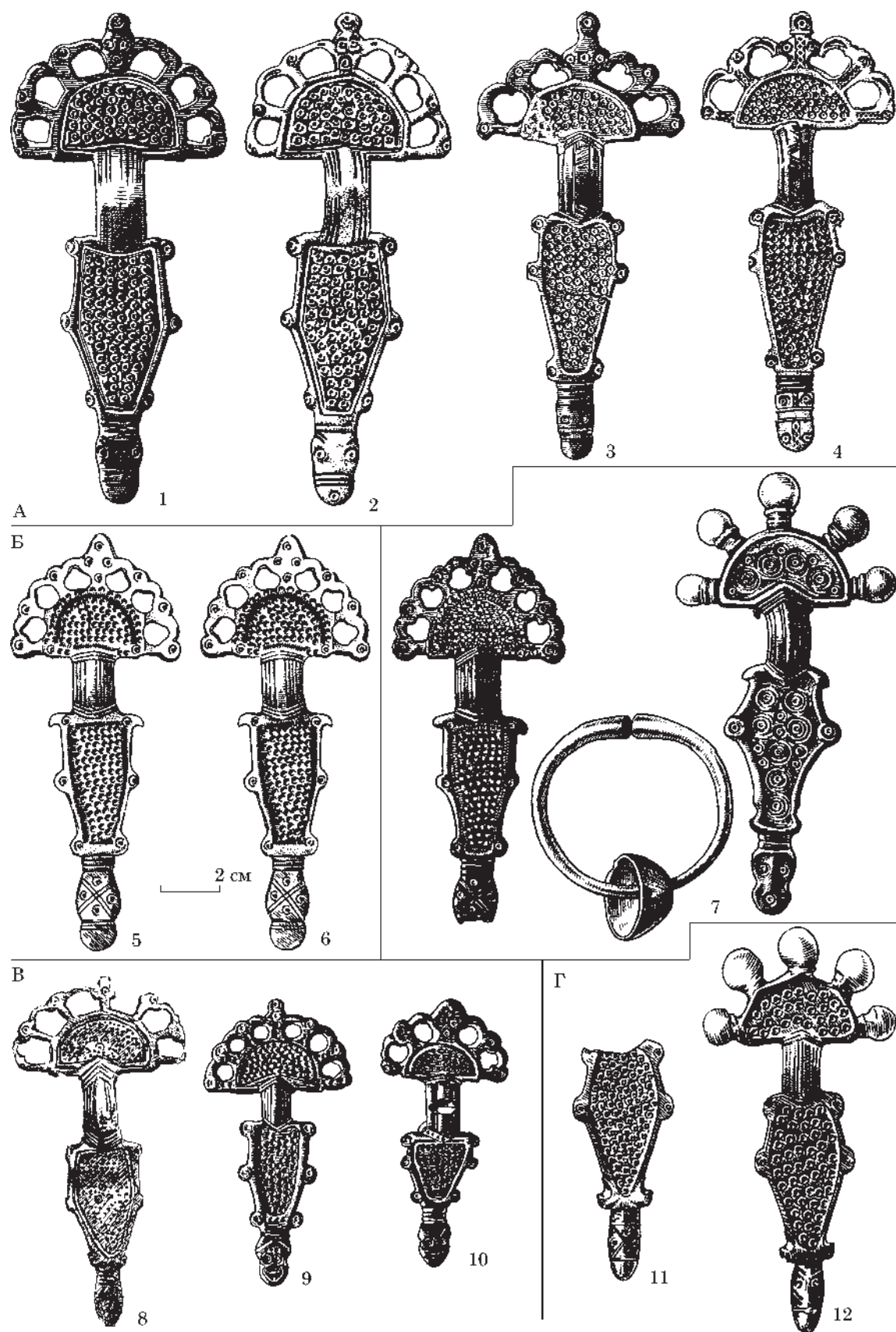
2. До категорії прикрас, що входили до складу скарбів кола Мартинівки, належить також знахідка бронзового циліндричного дзвіночка. Посередині виробу нанесено одну врізну лінію і одну по нижньому краю. Вушко має форму близьку до овалу. Петелька

й язичок не збереглися. Виріб обламаний по нижньому краю. Загальна висота 2,4 см, висота без вушка 2,5 см, розмір основи 2,2 × 2,0 см, товщина стінки 0,2 см, висота вушка 1,0 см, ширина вушка 0,9 см, розміри отвору вушка 0,4 × 0,5 см, маса 5,30 г (рис. 1: 2; 2: 2). Польовий шифр — № 1/2.

Подібного роду дзвіночки досить поширені серед ранньосередньовічних слов'янських старожитностей: такі прикраси характерні для скарбів кола Мартинівки (Гавритухин, Щеглова 1996, с. 54; рис. 62) та пам'яток пенківської (Родінкова 1996; Приходнюк 1998, с. 39), колочинської (Обломский 2016, с. 52) та празької (Ауліх 1972, с. 72; табл. XII: 17) культур. Їх типологія запропонована В. Є. Родінковою, в основу якої покладено орнаментацию та форму вушка. Виріб із Хитців належить до категорії із орнаментацией у вигляді двох «поясків» із 1—2 врізних ліній (Родінкова 2003, с. 44). Хоча в переважній більшості форма вушка має шестикутну форму і лише окремі екземпляри (як і у знахідки із Хитців) мають вушка округлої форми.

Аналогічні вироби (рис. 6; 7) відомі в складі Гапонівського (Обломский 1996а, с. 12; рис. 23: 19, 20), Козіївсько-Новоодеського (Корзухина 1996, с. 396, табл. 44: 5, 8), Суджацького (Корзухина 1996, с. 404, табл. 70: 14, 15), Курилівському (Родінкова 2010, с. 86, рис. 5: 2, 6, 7) та Суджа-Замостянського (Родінкова, Сапрыкіна, Сычева 2018, рис. 4: 31—35) скарбів, із городища Нікодимово (Обломский 2016, с. 52; рис. 40: 22, 23), Красний Городок-2 (Обломский 2011,

Рис. 3. Аналогії пальчистій фібули із Хитців, уроч. Шимберьове, *пальчисті фібули із каймою із пташиних голів*: А — підтипу семиголових, серії А за В. Є. Родінковою: 1, 2 — Пастирське городище; 3 — Козіївсько-Новоодеський скарб; 4 — Суук-Су, поховання 28; Б — підтипу семиголових, серії Б, варіанту Ігрень за В. Є. Родінковою: 5 — Ігрень; 6 — Катеринославська губернія; 7 — Балаклія, окреме поховання; В — підтипу семиголових, серії Б за В. Є. Родінковою: 8 — Трубчевський скарб; 9 — Пастирське городище; 10 — Середнє Подніпров'я; Г — пальчисті фібули: 11 — Звонецький поріг; 12 — Катеринославська губернія

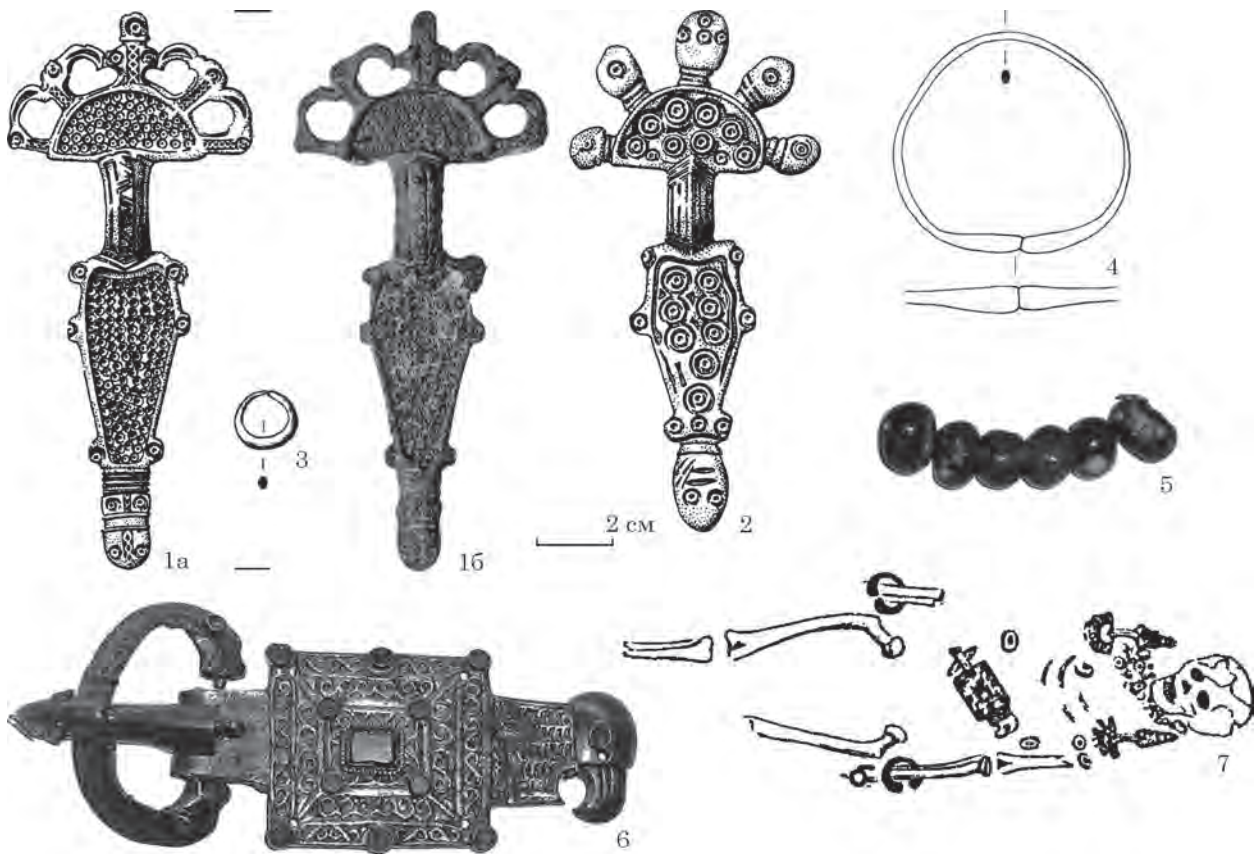

Рис. 4. Суук-Су, поховання 28: 1а, 1б — пальчаста фібула із каймою із пташиних голів; 2 — пальчаста фібула; 3 — кільце; 4 — браслет; 5 — намисто; 6 — орлиноголова пряжка; 7 — план поховання (за: 1а, 2 — Корзухина 1996; 3—6 — Фурасєв 2010; 7 — Курта 2011)

с. 56, рис. 3: 3), а також із ланцюжка із східних повітів Полтавської губернії (Корзухина 1996, с. 395, табл. 78: 3).

Відомі такі дзвіночки на ранньосередньовічних могильниках Криму (Хайрединова 1997; 2002; 2003; 2011, с. 108): Скалісте, склеп 258, 331 (Ваймерн, Айбабин 1993, с. 46, 73, рис. 26: 25, 26; 50: 12), Лучисте, склеп 10, шар 2, поховання 4 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 82, табл. 35: 4), склеп 10, шар 5, поховання 17 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 85, табл. 50: 3, 4), склеп 36, шар 2, поховання 9 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 105, табл. 120: 1), склеп 38, шар 2, поховання 5 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 110, табл. 136: 3), склеп 38, шар 3, поховання 9 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 112, табл. 145, 1—4), склеп 38, шар 3, поховання 12 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 114, табл. 150, 6, 7), склеп 38, шар 4, поховання 16 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 115, табл. 154, 2, 3), склеп 38, шар 4, поховання 17 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 115, табл. 159, 6, 7), склеп 40, шар 1, поховання 2 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 118—119, табл. 35, 4), склеп 40, шар 2, поховання 3 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 119, табл. 168: 2), склеп 42, поховання 1 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 121, табл. 174: 3—5), склеп 43, шар 2, по-

вання 4 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 52, табл. 11: 2—4, 7), склеп 46а, поховання 4 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 61, табл. 35: 4), склеп 54, шар 3, поховання 20 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 76, табл. 73: 10—12, 14—18), склеп 65, шар 2, поховання 14 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 106, табл. 149: 11). В цих похованнях такі прикраси часто поєднуються із речами дніпровського походження і датуються кінцем VI — VII ст.

Датування перших двох знахідок за аналогіями із дніпровських скарбів кола Мартинівки (Щеглова 1990), поховань із прикрасами кола «старожитностей антів» (Балаклія) та дніпровськими речами із кримських могильників (Лучисте, Скалісте), вкладається в період другої половини VI — третьої чверті / кінця VII ст. (Гавритухин, Щеглова 1996, рис. 62).

3. Остання знахідка репрезентує наступний, сахнівський культурно-хронологічний горизонт. Це двохпластинчаста фібула, відлита із сплаву на основі білого металу. Верхній щиток напівкруглий із двома напрямленими в різні боки виступами, нижній — округло-трикутний із овальним виступом. По контуру щитків орнаментована бордюром із насічками. Дужка із зворотної сторони увігнута, із лицевої — ребро. На зворотному боці верх-

нього щитка є одна петля для кріплення голки, що розташована перпендикулярно до довгої вісі застібки. Голкоприймач, що розташовувався на нижньому щитку, обламаний. Також на обох щитках із зворотного боку є дефекти, пов'язані із литтям виробу. Можливо, така система кріплення петлі, пояснюється тим, що скоба для кріплення пружини та пластина голкоприймача не були відлиті разом із корпусом фібули, а були вставлені в нього, доки метал був гарячим. Виріб було розламано посередині дужки і його уламки виявлено на значній відстані (близько 200 м) один від одного. Загальна довжина фібули 7,6 см, ширина верхнього щитка 3,1 см, ширина нижнього щитка 2,8 см, товщина 0,3 см, товщина із петлею для кріплення 0,7 см, маса 30,88 г (рис. 1: 3; 2: 3). Польовий шифр — № 1/3. Зразок елементного складу № 1546 а.

Фібула належить до типу III.2 за В. Є. Родінковою (Родінкова 2006, с. 55, рис. 6) чи IX-Д за О. М. Приходнюком (Приходнюк 2005, с. 39). Аналогічні знахідки (рис. 8: А) виявлені на Пастирському городищі — 11 екз. (Корзухина 1996, табл. 35: 1, 3, 4; 36: 1, 4, 6—8, 10, 12, 13), в Черкасах (Корзухина 1996, табл. 89: 8), Княжій Горі (Корзухина, 1996, табл. 94: 14), Києві (Корзухина 1996, табл. 94: 1, 2), у Середньому Подніпров'ї (Корзухина 1996, табл. 89: 10, 11), в Семилуцькому районі Воронежської області (Зиньковская 2012, рис. 1: 1) та в похованні (рис. 8: 20) поблизу с. Ясинувата Донецької області (Швецов 2010, с. 94—95, рис. 1: 10).

Слід відмітити, що подібні знахідки мало коли мають прорисовка та фото зворотної сторони. Проте таке розташування петлі для кріплення пружини, як у застібці із Хитців, достеменно невідомо¹.

За спостереженнями І. О. Гавритухіна та О. О. Щеглової східноєвропейські ремісники кінця VII — VIII ст. не вміли відтворювати фібули та візантійського кола пряжки (з петлями-вухками) в двосторонній формочці, тобто мали складнощі із відтворенням системи кріплення.

Зокрема, О. О. Щеглова зробила такий висновок, на підставі відсутності на верхніх щитках фібул петель для кріплення пружини, а на нижніх — голкоприймача. Замість них, в ряді випадків, були помітні сліди пайки. Тобто, не знаючи як виготовити петлі та голкоприймач разом із корпусом фібули,

1. Не дуже зрозуміла конструкція петель для кріплення пружини і голкоприймача у двох застібок із Пастирського городища (Приходнюк 2005, рис. 32: 5; 44: 1). У інших випадках їх розташування є «стандартним» (Рафалович 1972, рис. 3: 2, 3; Parczewski 1991, рис. 1: 1; 3: 1; Айбабин, Юрочкин 1996, с. 128, рис. 22: 3; Приходнюк 2005, рис. 36: 3; 41: 2; 42: 1; Бяліцкая 2020, мал. 1: 1).

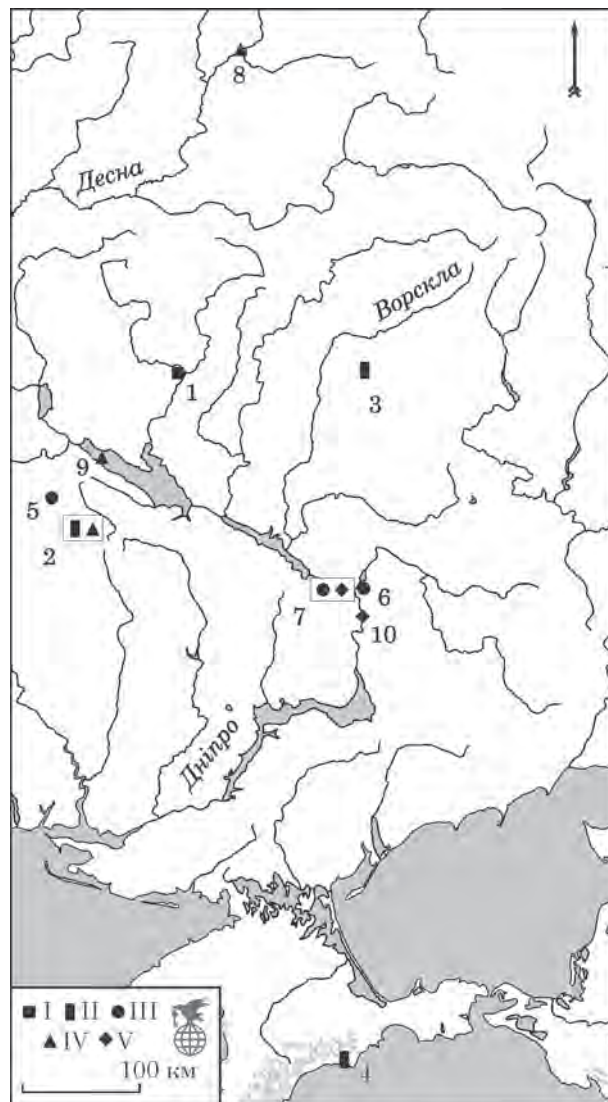

Рис. 5. Карта поширення аналогів пальчастій фібули із Хитців, уроч. Шимберьове. Умовні позначення: I — пальчаста фібула із Хитців; II — пальчасті фібули із каймою із пташиних голів, підтипу семиголових, серії А за В. Є. Родінковою; III — пальчасті фібули із каймою із пташиних голів, підтипу семиголових, серії Б, варіанту Ігреня за В. Є. Родінковою; IV — пальчасті фібули із каймою із пташиних голів, підтипу семиголових, серії Б за В. Є. Родінковою; V — пальчасті фібули. Пам'ятки: 1 — Хитці; 2 — Пастирське городище; 3 — Козіївсько-Новоодеський скарб; 4 — Суук-Су; 5 — Балаклія; 6 — Ігреня; 7 — Катеринославська губернія; 8 — Трубчевський скарб; 9 — Середнє Подніпров'я; 10 — Звонецький поріг

майстри намагалися ці деталі припаяти². Очевидно, майстер, що виготовляв фібулу із Хитців, знав, що потрібна голка, але не знав як правильно її кріпити. Тому вигото-

2. Зокрема, такі сліди були зафіксовані для речей пастирського кола із колекції Археологічного музею в Кракові (Parczewski 1991) та Державного історичного музею в Москві. На жаль, поки що ці матеріали недостатньо опубліковані для ґрунтовного аналізу.

Рис. 6. Дзвіночки із орнаментацією у вигляді двох «поясків» із 1—2 врізних ліній за типологією В. Є. Родінкової: 1, 2 — Гапоново; 3, 4 — Козіївка / Нова Одеса; 5, 6 — Суджа 1947 р.; 7—9 — Курилівка; 10—14 — Суджа-Замостья; 15 — східні повіти Полтавської губернії; 16, 17 — Нікодимова; 18 — Красний Городок 2

вив одну петлю, на яку мала намотуватися звичайна голка без пружини.

Зазвичай, велика концентрація однотипних фібул на Пастирському городищі вважається показником їх виробництва на цьому ремісничому осередку. Для нашого дослідження, цікавим є той факт, що під час розкопок поселення Є. О. Горюновим були зафіксовані сліди бронзоливарного виробництва — тиглі, ллячки, злиток бронзи, горн для виплавки бронзи (Горюнов 1981, с. 66, рис. 29: 1, 3, 9—11, 14). Отже, не виключено, що ця застібка могла бути виготовлена на поселенні. Можливо саме цим і слід пояснити «нестандартне» розташування петлі

для кріплення пружини, тобто дана знахідка може бути дериватом фібул пастирського кола.

Досить складним залишається визначення хронології побутування подібних знахідок, адже, вони майже не відомі в закритих комплексах. Такі застібки не виявлені в складі скарбів кола Мартинівки чи кола Пастирських. Це, начебто, вказує на те, що такі виробни побутували в період між «захованням» цих груп скарбів. Однак, не слід виключати, що відсутність таких застібок у цих комплексах може мати і інші пояснення.

Подібні застібки (тип III. 2 за В. Є. Родінковою) лише в трьох випадках виявлені в

комплексах: зруйноване поховання в с. Ясинувата, Ханска, житло 20 (Рафалович 1972, с. 199—200) та «Баклінський овраг», поховання 11 (Айбабин, Юрочкин 1996, с. 128, рис. 22) ¹.

На жаль, комплекс із Хански описано лише словесно, він не опублікований, тому можливостей перевірити чи уточнити запропоновані датування (кінець VII — початок VIII ст.) неможливо. Поховання 11 із «Баклінського оврагу» датується в межах другої половини VII ст.

Що ж до хронології комплексу із Ясинуватої, слід відмітити, що разом із фібулою була виявлена сережка пастирського типу та тордоване двокриле вістря стріли. Сережка пастирського кола належить до типу I—A за О. М. Приходнюком (Приходнюк 2005, с. 41—42) чи типу 1 підтипу 5 за О. І. Айбабіним (Айбабин 1973, с. 65). Аналогічні сережки виявлені як на самому Пастирському городищі (Корзухина 1996, табл. 37: 3, 4; 38: 4; Приходнюк 2005, рис. 33: 5; 45: 9; 51: 1; 52: 1; Скиба, Баранов 2019, рис. 12: 1), так і в складі Київського скарбу 1898 р. — що належить до підгрупи скарбів Па за І. О. Гавритухінін та О. О. Щегловою (Корзухина 1996, табл. 1: 2), на поселеннях Семенки, яма 4 (Хавлюк 1963, рис. 14: 1) та Новоямське 2 (Недоля 2011, с. 147, рис. 1: 1), в Загреблі (Корзухина 1996, табл. 91: 1), околиць Сосниці (Виноградський 1955, рис. 2: 4) та Кочетка (Свистун, Боков 2018). О. М. Приходнюк відносив такі знахідки до VI—VIII ст. (Приходнюк 1980, с. 110—111, рис. 68: 4), хоча пізніше переглянув їх датування в межах кінця VII — середини VIII ст. на теренах Середнього Подніпров'я (Приходнюк 2005, с. 74). О. І. Айбабін датує їх кінцем VII—VIII ст. (Айбабин 1973, с. 62—72). Схожі прикраси в Подунав'ї датують VIII—IX ст. Знахідки подібних прикрас у Зайціському, Пастирському, Харівському та Уланоківському скарбах — ознаки 6—8 скарбів за І. О. Гавритухінін та О. О. Щегловою (Гавритухин, Щеглова 1996, с. 53; рис. 61: 1—3, 10—15), що належать до другої хронологічної групи дніпровських скарбів за О. О. Щегловою (Щеглова 1990), вказують на їх побутування із VII/VIII ст. до середини VIII ст. Наконечник стріли із цього комплексу має досить широкі хронологічні та територіальні межі побутування (Панікарський 2014а, с. 119; 2014б, с. 150). Отже, підстав для точного датування поховання із Ясинуватої немає, лише в загальних межах побутування речей «пастирського кола» — друга половина VII — перша половина VIII ст.

1. Знахідки із «Баклінського оврагу» та Хански належать до типу IX-Г за О. М. Приходнюка (Приходнюк 2005, с. 39).

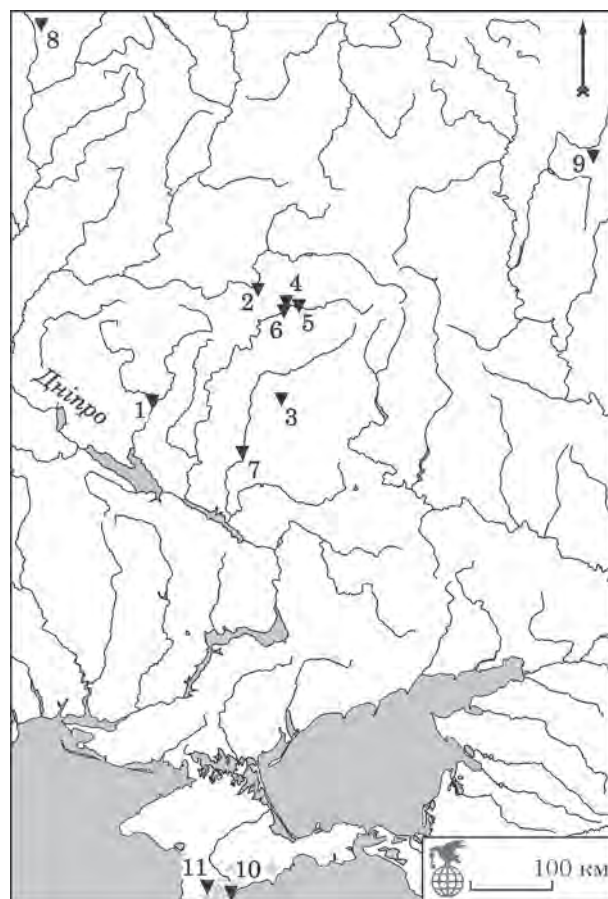

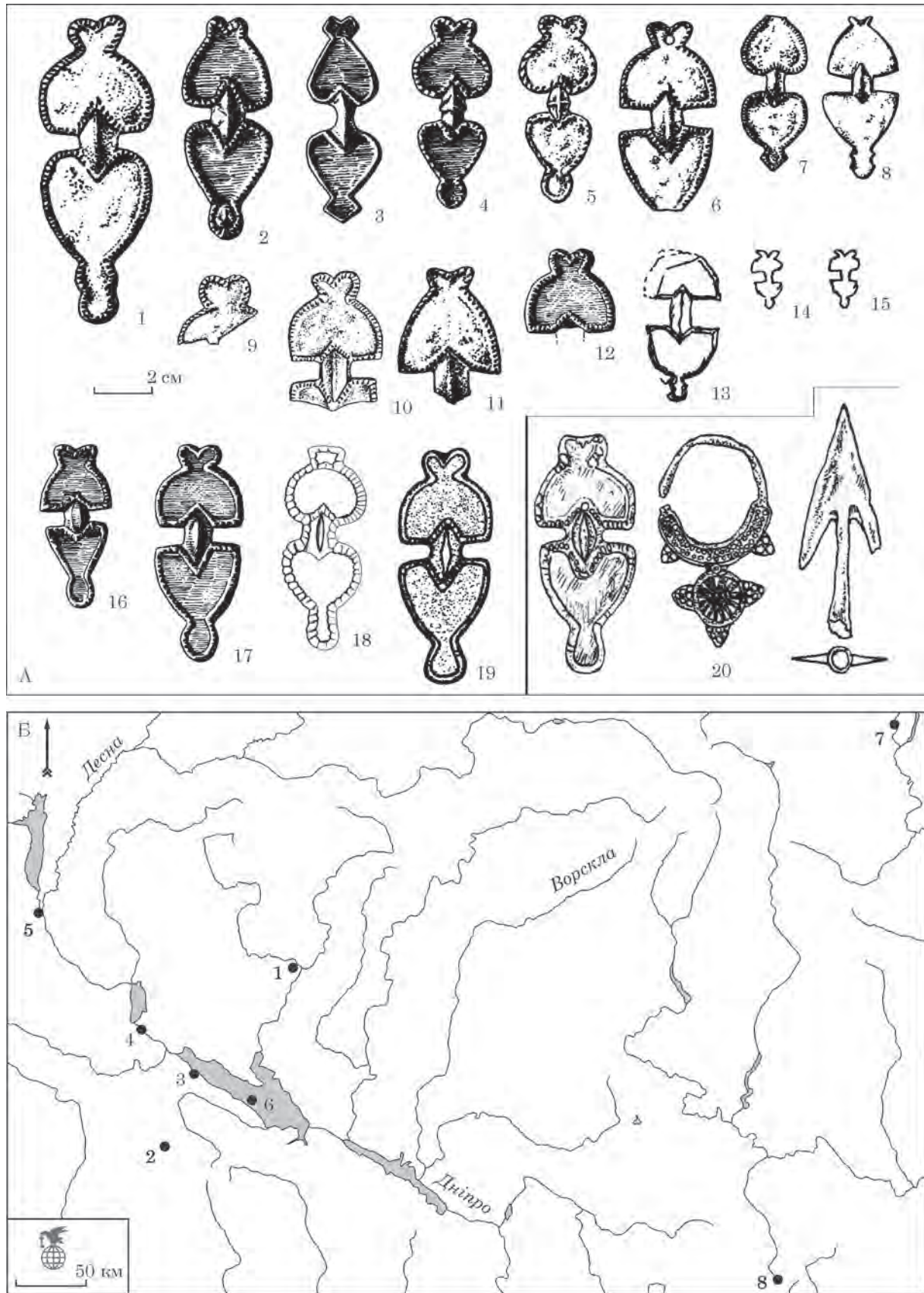
Рис. 7. Карта поширення дзвіночків із орнаментцією у вигляді двох «поясків» із 1—2 врізних ліній за типологією В. Є. Родінкової: 1 — Хитці; 2 — Гапово; 3 — Козіївка / Нова Одеса; 4 — Суджа 1947 р.; 5 — Курилівка; 6 — Суджа-Замостья; 7 — східні повіти Полтавської губернії; 8 — Нікодимово; 9 — Красний Городок 2; 10 — Лучисте; 11 — Скелясте

Тож подібні фібули датують в переважній більшості за морфологією розвитку таких прикрас. Зокрема, А. К. Амброз визначав хронологію подібних знахідок у межах другої чверті VIII ст. (Амброз 1993, рис. 3), О. М. Приходнюк — перша половина VIII ст. (Приходнюк 2005, рис. 97), а В. Є. Родінкова — кінець VII ст. — перша чверть VIII ст. (Родінкова 2006, рис. 1). Поширення подібного роду застібок можна пов'язати з міграцією незначної частини жителів Пастирського городища або ж із торгівельно-обмінними відносинами. Підтвердженням цих зв'язків та міграцій можуть бути знахідки гончарного посуду пастирського типу ² (Володарець-Урбанович 2010; Володарець-Урбанович, Скиба 2011, с. 34—46) та інших прикрас пастирського походження (напр.: Володарець-Урбанович 2015b, с. 87—88; рис. 3: Б).

Інші знахідки пен'ківської культури походять із околиць с. **Вовчик**. Вони виявлені

2. Слід відмітити, що на поселенні Хитці, уроч. Шимберьове зафіксовані знахідки пастирського гончарного посуду (Горюнов 1981, рис. 27: А).

Рис. 8. Фібули типу III.2 за типологією В. Є. Родінкової: А — знахідки: 1—11 — Пастирське городище; 12 — Черкаси; 13 — Княжа Гора; 14, 15 — Київ; 16, 17 — Середнє Подніпров'я; 18 — Семилуцький район Воронезької області; 19 — Ясинувата; 20 — комплекс із Ясинуватої (за Швецов 2010); Б — карта поширення, найближчі аналогії застібці із Хитців: 1— Хитці; 2 — Пастирське городище; 3 — Черкаси; 4 — Княжа Гора; 5 — Київ; 6 — Середнє Подніпров'я; 7 — Семилуцький р-н Воронезької обл.; 8 — Ясинувата

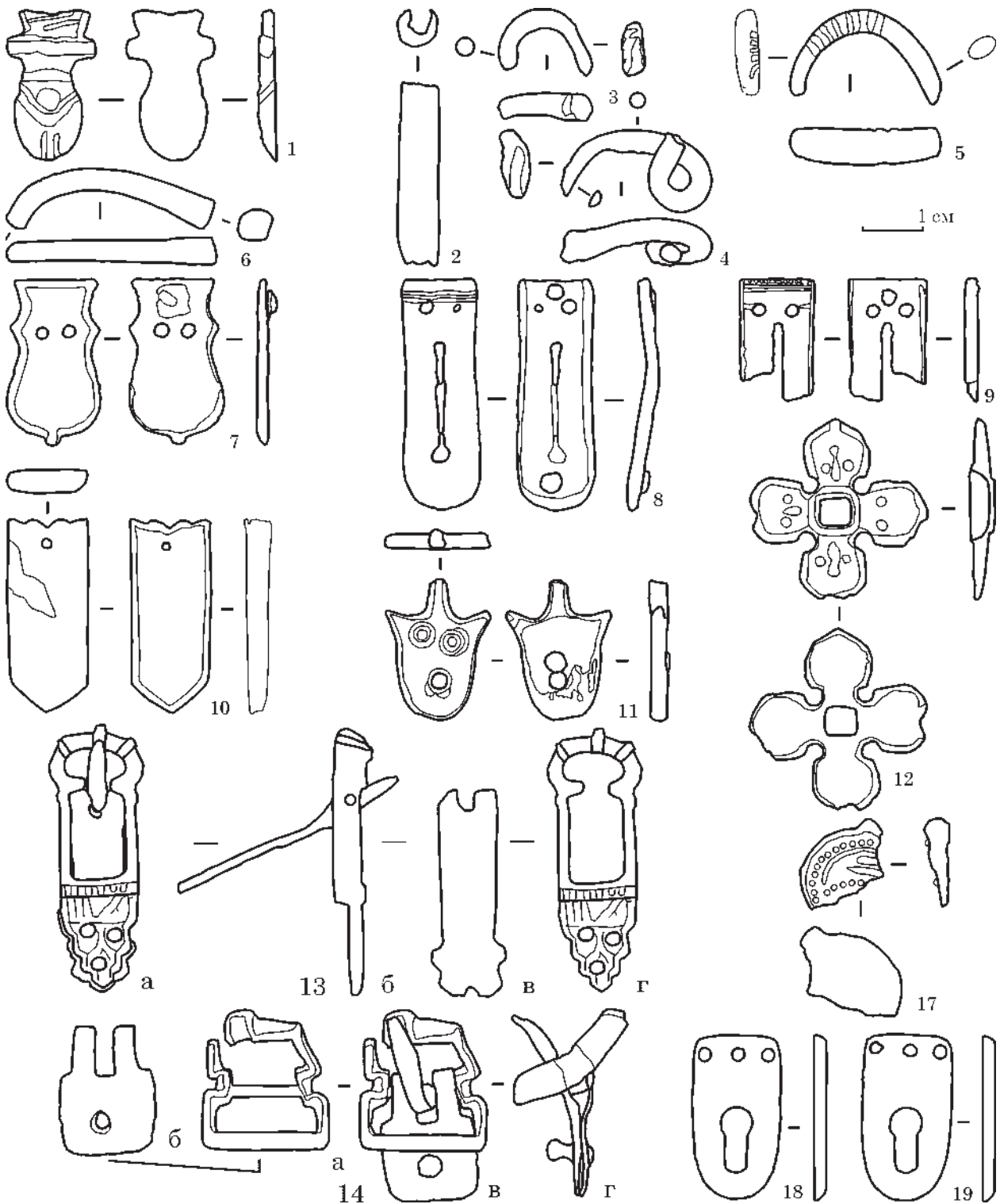

Рис. 9. Знахідки із поселення Вовчик, фото: 1 — фрагмент пальчастої фібули; 2 — пронизка; 3—5 — браслети із кінцями у вигляді «змійних голівок»; 6 — уламок браслету; 7—9 — поясні наконечники; 10 — коробчастий наконечник поясу; 11 — Т-подібна накладка; 12 — накладка на пояс; 13, 14 — пряжки; 15, 16 — накладки на замок; 17 — лунниця

в уроч. Рудка, в 4 км на південь від села, в районі ґрунтової дороги та мосту через струмок. У цьому місці виявлено могильник черняхівської культури, на якому в 1968 р. проводив дослідження В. В. Кропоткін (Кропоткін 1968, с. 1; 1969; Абашина, Магомедов, Рейда 2019, с. 67).

Дванадцять знахідок репрезентують матеріали пеньківської культури, були зібрані на полі після глибокої оранки приблизно 300—400 на 100 м. Однак чіткі межі пам'ятки можна визначити лише після шурфування місцевості. На цій площі було виявлено невизначні фрагменти ліпного та гончарного посуду.

Рис. 10. Знахідки із поселення Вовчик: 1 — фрагмент пальчастої фібули; 2 — пронизка; 3—5 — браслети із кінцями у вигляді «змінних голіков»; 6 — уламок браслету; 7—9 — поясні наконечники; 10 — коробчастий наконечник поясу; 11 — Т-подібна накладка; 12 — накладка на пояс; 13, 14 — пряжки (13а — загальний вигляд; б — профіль; в — нижній щиток; г — верхній щиток; 14а — рамка; б — щиток; в — загальний вигляд; г — профіль); 15, 16 — накладки на замок; 17 — лунниця

1. Нижня частина ніжки пальчастої фібули (рис. 9: 1; 10: 1). На ній нанесено дві паралельні повздовжні врізані лінії, від яких проходять в різні боки інші лінії. Ніжка від щитка відділена двома широкими лініями. Нижня частина щитка має довгий по-

перечний виступ. На щитку по периметру є бордюр. По центру нанесені паралельні повздовжні лінії. Довжина 2,5 см, ширина 1,5 см, товщина 0,3 см, маса 3,32 г. Польовий шифр — № 4/1. Зразок елементного складу № 2031.

На жаль, невеликий фрагмент не дозволяє точно визначити тип знахідки.

2. Проста бронзова гладенька пронизка (рис. 9: 2; 10: 2). Виготовлена із бронзового листа, шов незапаяний. Довжина 3,0 см, ширина 0,6 см, маса 1,41 г. Польовий шифр — № 4/2.

Прикраси належать до типу 1 за типологією Я. В. Володарця-Урбановича (2014, с. 42), найпоширенішого з-поміж цієї категорії виробів раннього середньовіччя. Найбільш повний каталог подібних знахідок було складено в статті В. В. Ганощенко та Я. В. Володарця-Урбановича (2019).

3, 4. Фрагменти браслетів із розклепанним кінцем у вигляді «зміїних» голівок (рис. 9: 3, 4; 10: 3, 4). Параметри першого фрагменту: 1,6 × 1,0 см, діаметр 0,3 см, розміри кінця 0,4 × 0,2 см, маса 1,26 г. Параметри другого уламку: 2,4 × 1,2 см, діаметр 0,4 см, розміри кінця 0,5 × 0,2 см, маса 3,65 г. Польовий шифр — № 4/3, 4/4.

5. Уламок браслету із кінцями на бокових гранях нанесено два ряди врізних ліній (рис. 9: 5; 10: 5). Розміри 1,4 × 2,4 см, розміри дроту 0,5 × 0,2 см, маса 3,63 г. Польовий шифр — № 4/5.

Браслети із кінцями у вигляді «зміїних» голівок належать до типу 1 за типологією В. Є. Родінкової (Родінкова 2003, с. 67). Аналогічні вироби (рис. 11; 12) виявлені в складі Хацьківського (Корзухина 1996, табл. 22: 48, 49), Козіївко-Новоодеського (Корзухина 1996, табл. 51: 2, 3, 6—12), Колосківського (Корзухина 1996, табл. 104: 1—7), Трубочевського (Приходнюк, Падин, Тихомиров 1996), Суджа-Замостянського (Родінкова, Сапрыкіна, Сычева 2018, рис. 3: 3) скарбів кола «Мартинівки», Пастирського скарбу 1892 р. (Корзухина 1996, с. 375, табл. 24: 1—4) другої хронологічної групи за О. О. Щегловою та І. О. Гаритухіна (Гавритухин, Щеглова 1996, с. 53) та пам'яток пеньківської культури: поселення Звонецьке (Бодянский 1960, рис. 1, 9), Хитці (Горюнов 1981, рис. 28: 8, 9), Волоське, Ігрені-Підкова (Приходнюк 1998, рис. 71: 5, 11, 13, 15; 75: 4), могильник на острові Кизлевий (Бодянский 1960, рис. 4: 7) та поховання 1 та 4 із Рябівки III (Обломский, Терпиловский 2001, рис. 9: 11, 15, 16).

Враховуючи невеликі розміри фрагментів та сильну зігнутість, не слід виключати, що ці знахідки можуть бути кільцями від ланцюжків, кінці яких оформлено у вигляді так званої «зміїної голівки». Найбільш повний перелік подібних знахідок був складений в статті В. В. Ганощенко та Я. В. Володарця-Урбановича (2019).

6. Фрагмент браслету із розширеним чотиригранним кінцем (рис. 9: 6; 10: 6). Розміри 1,0 × 3,4 см, діаметр стержня по центру 0,4 см, розміри кінця 0,4 × 0,5 см, маса 3,18 г. Польовий шифр — № 4/6.

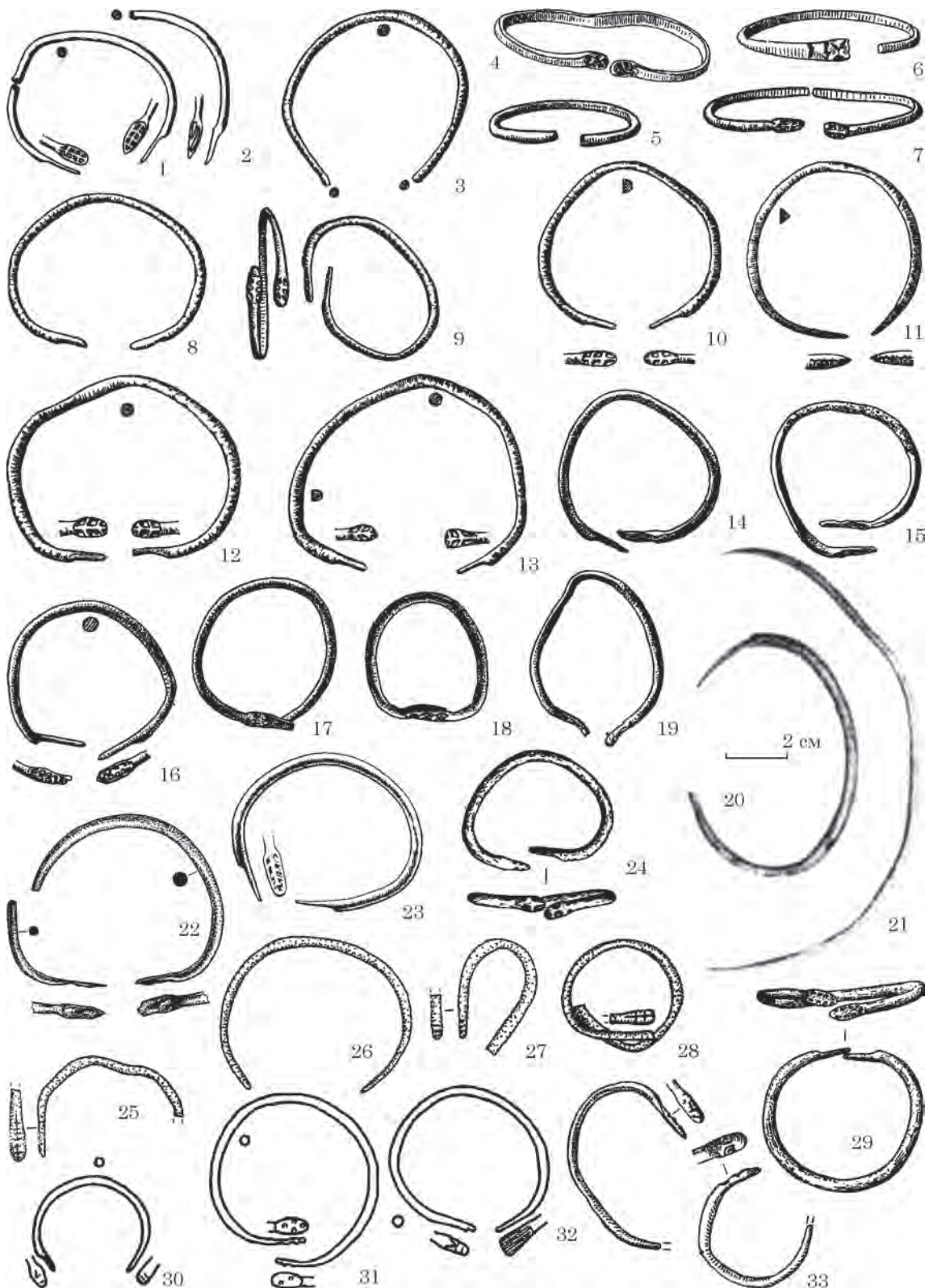

Рис. 11. Карта поширення браслетів типу 1 (із кінцями у вигляді «зміїних» голівок) та типу V, підтипу 3 (з потовщеними кінцями, що в перетині наближаються до квадрата) за В. Є. Родінковою. Умовні позначення: I — браслети типу 1 (із кінцями у вигляді «зміїних» голівок); II — браслети типу V, підтипу 3 (з потовщеними кінцями, що в перетині наближаються до квадрата). Пам'ятки: 1 — Вовчик; 2 — Хацьки; 3 — Козіївка / Нова Одеса; 4 — Колоскове; 5 — Трубочевськ; 6 — Суджа-Замостьє; 7 — Пастирське; 8 — Звонецьке; 9 — Ігрені-Підкова; 10 — Волоське; 11 — Кизлевий; 12 — Рябівка III; 13 — Хитці, уроч. Шимберьове; 14 — Лучисте; 15 — Донецьке городище; 16 — Перше Цепляєво; 17 — Праві Солонці

Браслет належить до типу V, підтипу 3 (з потовщеними кінцями, що в перетині наближаються до квадрата) за В. Є. Родінковою (Родінкова 2003, с. 69). Цей підтип було максимально розглянуто в попередній роботі одного із авторів (Ганощенко, Володарець-Урбанович 2019, с. 134, рис. 7).

7. Наконечник поясний каплеподібної форми, прикрашений двома отворами та двома врізними лініями у верхній частині та округлим килепоподібним виступом в нижній

Рис. 12. Браслети із кінцями у вигляді «змійних» голівок: 1, 2 — Хацьки; 3—13 — Козіївка / Нова Одеса; 14—19 — Колоскове; 20, 21 — Трубчевськ; 22 — Суджа-Замостьє; 23 — Пастирське, 1892 р.; 24 — Звонецьке; 25—27 — Ігрень-Підкова; 28 — Волоське; 29 — Кизлевий; 30 — Рябівка III, поховання 1; 31, 32 — Рябівка III, поховання 4; 33, 34 — Хитці, уроч. Шимберьове

частині (рис. 9: 7; 10: 7). Із зворотного боку у верхній частині розташовано шпеньок із залишками заклепки. Довжина 2,7 см, ширина 1,4 см, товщина 0,2 см, товщина із шпеньком

0,3 см, маса 2,72 г. Польовий шифр — № 4/7. Зразок елементного складу № 2029.

Виріб належить до типу III за О. І. Айбабіним (Айбабін 1990, с. 55), «наконечників із бо-

Рис. 13. Наконечники: А — із боковими фігурними виступами: 1—3 — Гапонове; 4—8 — Суджа-Замостьє; 9 — Стаєво 4; Б — із прямими чи злегка прогнутими боками: 10 — Ігрень (о-в Підкова); 11, 12 — Моква; 13, 14 — Козіївка / Нова Одеса; 15 — Кагамлик; В — наконечник поясу у вигляді футляру: 16—18 — Мартинівка; 19 — Гапонове; 20, 21 — Хацьки; 22 — Мохнач; 23 — Лебехівка; 24 — Полтава, 2014 р.; Г — Т-подібна накладка: 25 — Черемушна; 26 — Лебяжого I, поховання 3; 27—29 — Моква; 30а, 30б — Лихачівка; 31 — Засулля-Мгар; 32, 33 — Хацьки; 34 — Гапонове

ковими фігурними виступами» за І. О. Гаври-
тухіним (Гавритухін 1996а, с. 32), відділ 15,
підвідділ 3, тип 3 за В. Б. Ковалевською (Ко-
валевская 2000, с. 126—127), тип Н. А. IV. 4.
за М. Даскалов (Даскалов 2012, с. 77), гру-
па В, тип XVII. а за Л. А. Трайковою (Трайко-
ва 2017, с. 135—136), тип (D) I-3, варіант 1 за
А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 36).

Серед слов'янських старожитностей анало-
гічні вироби¹ відомі (рис. 13: А; 14) в складі

Гапонівського² — 3 екз. (Обломский 1996б,
с. 15, рис. 30: 19—21) та Суджа-Замостянсько-
го — 5 екз. (Родинкова, Сапрыкина, Сычева
2018, рис. 1: 9—13) скарбів, на поселенні Стає-
во-4 (Обломский, Швырёв 2018, рис. 6: 15).

8. Наконечник поясний із прямими бока-
ми, декорований прорізью у вигляді «замкової
щілини» по центру та двома маленькими от-
ворами та двома врізними лініями у верхній
частині. Із зворотного боку є дві шпеньки розта-
шовані по різні боки. Довжина 3,7 см, ширина
1,2 см, товщина 0,2 см, товщина із шпенькою
0,3 см, маса 4,93 г. Польовий шифр — № 4/8.
Зразок елементного складу № 2028.

1. Оскільки прикраси «геральдичного» кола поши-
рені від Подунав'я до Приуралля, в даній роботі
приведені аналогії, перш за все, серед слов'янських
старожитностей. Складання повного каталогу ана-
логій виходить за рамки даної роботи.

2. Більших розмірів.

9. Наконечник поясний з прямими боками, декорований прорізю у вигляді замкової щілини по центру і двома маленькими отворами, від яких проходять дві врізні лінії. Верхня частина має хвилястий край, з двома врізними лініями. Зі зворотного боку зберіглася шпенька. Довжина 2,0 см, ширина 1,2 см, товщина 0,2 см, маса 1,5 г. Польовий шифр — № 4/9.

Поясні деталі належать до типу I, варіанту 1—2 за О. І. Айбабіним (Айбабин 1990, с. 55), «наконечників із прямими чи злегка прогнутими боками» за І. О. Гавритухінін (Гавритухин 1996а, с. 32), відділ 1, підвідділ 1, тип 6, варіант 2 за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 119), типу (D) I-1, варіанту 7 за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 35).

Аналогічні вироби (рис. 13: Б; 14) виявлені в Ігрні (о. Підкова) (Приходнюк 1998, рис. 72: 4), поховання (?) поблизу с. Моква — 2 екз. (Корзухина 1996, табл. 59: 18, 19), Козіївсько-Новоодеського скарбу — 2 екз. (Корзухина 1996, табл. 55: 18, 19) та Кагамлика (Левченко 2001, с. 26, рис. 1: 4).

10. Коробчастий наконечник поясу у вигляді футляру. Має прямокутну форму й трикутний кінець. Верхній край — хвилястий. У верхній частині є отвір для кріплення шпеньки для фіксації шкіряного поясу. Довжина 3,2 см, ширина 1,3 см, товщина 0,4 см, товщина пластини 0,03 см, маса 282 гр. Польовий шифр — № 4/10.

Знахідка належить до типу 3, варіанту 3 за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 119) чи типу (D) II-1, варіанту 1 за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 36).

Аналогічні знахідки (рис. 13: В; 14) походять із Мартинівського (Корзухина 1996, с. 364; табл. 13: 13; 20: 21—23), Хацьківського (Корзухина 1996, табл. 22: 12, 13), Гапонівського (Обломский 1996, с. 15; рис. 30: 4), Полтавського 2014 р. (Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголовков 2016, с. 111, рис. 1: 11) скарбів, з Мохнацького поховання (Аксенов, Бабенко 1998, с. 115; рис. 3: 8) та з місцезнаходження поблизу с. Лебехівка (Корзухина 1996, с. 393; табл. 94: 29).

11. Фрагмент Т-подібної накладки у вигляді геральдичного щитка. Орнаментована по-центру округлим отвором та двома циркульними кружками у верхній частині. Із зворотної сторони залишки однієї шпеньки. Довжина 2,3 см, ширина 1,7 см, товщина 0,3, маса 4,06 гр. Польовий шифр — № 4/11. Зразок елементного складу № 2030.

Накладка належить до групи А за І. О. Гавритухінін (Гавритухин 1996а, с. 26), типу А. II.4 за М. Даскалов (Даскалов 2012, с. 91), група В, тип XV за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 133—134), до типу ІА за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 37).

Близьких аналогій даній бляшці виявити не вдалося. Тип ІА за А. В. Скибою представ-

лений знахідками із Лебяжого I, поховання 3 (Липкинг 1974, с. 147, рис. 5: 11), Лихачівки (Корзухина 1996, с. 395, табл. 43: 5), Мокви (Корзухина 1996, с. 405, табл. 59: 4—6), Засулля-Мгару (Володарець-Урбанович 2016, с. 94, рис. 2: 6), Черемушної (Скирда, Володарець-Урбанович 2019, с. 86, рис. 5: 2), Хацьківського (Корзухина 1996, табл. 22: 1, 2; Скиба 2015, рис. 1: 21, 22) та Гапонівського (Обломский 1996b, с. 15, рис. 29: 1) скарбів (рис. 13: Д; 14). Серед слов'янських старожитностей Т-подібні бляшки із циркульним орнаментом виявлені в складі Гапонівського скарбу.

12. Накладна поясна, що складається із серії чотирьох геральдичних щитків, розташованих перпендикулярно. По центру знаходиться квадратна проріз. На кожному із геральдичних щитків є дві маленькі заглиблення, на трьох із них між ними є прямокутне заглиблення. Довжина 2,9 см, розміри щитків 1,1 × 0,9 см, товщина 0,2 см, товщина в центральній частині 0,3 см, маса 3,48 гр. Польовий шифр — № 4/12. Зразок елементного складу № 2027.

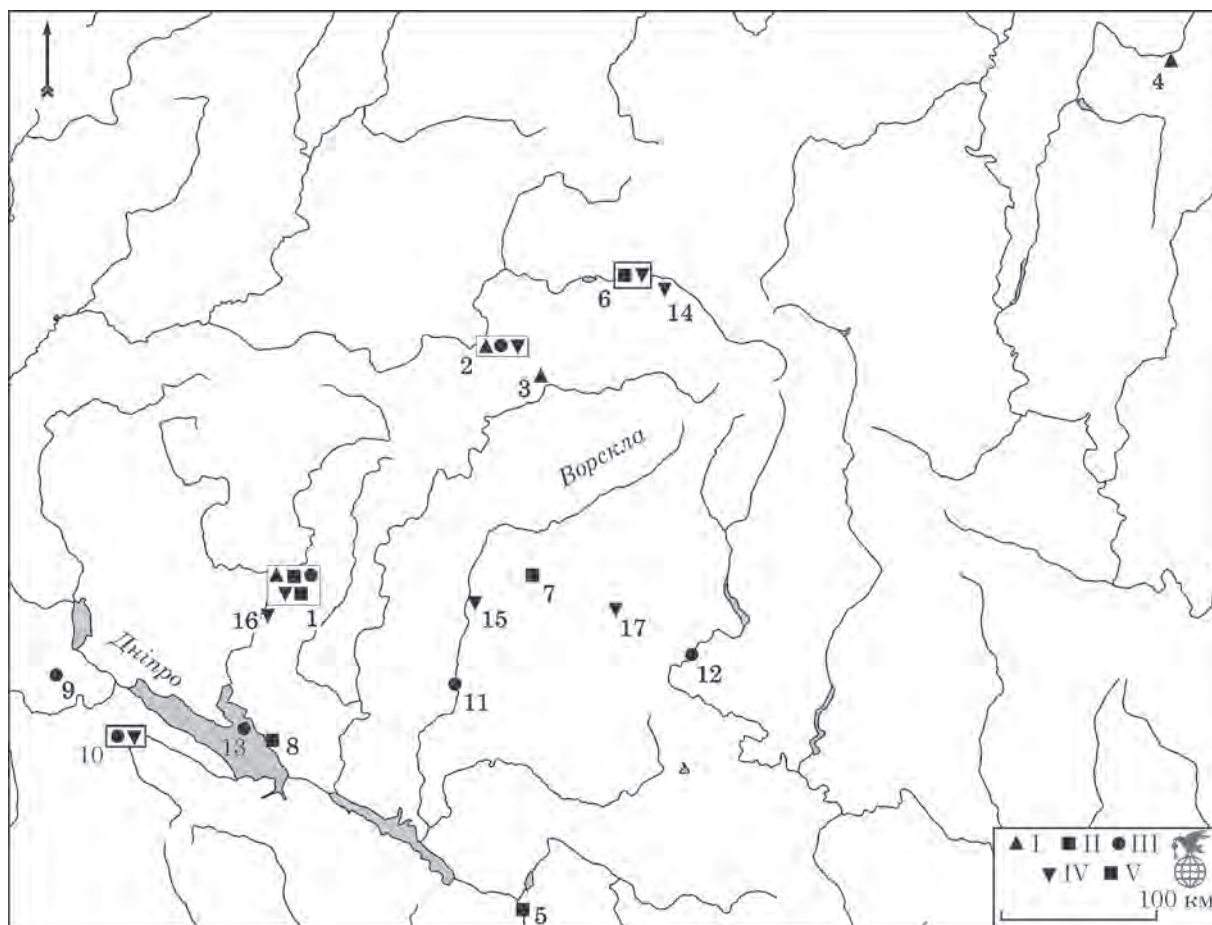
Накладка належить до відділу 36 за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 159). На пам'ятках ранніх слов'ян присутні «чотирипелюсткові або хрестоподібні» накладки — Мартинівка, Зимно, Хацьки — тип (А) I-3 за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 15—16, рис. 36: 10—12). Однак, прикраса із Вовчика суттєво відрізняється від цих накладок (рис. 14).

Найближчі аналогії походять із Кузубаївського скарбу (Останина, Канунникова, Степанов, Никитин 2011, с. 22, рис. 6: 19) та Сараю (2 екз.) — колекція із Поволжя (Bela 1905, abb. 304: 1; 305: 6). Більш чи менш схожі вироби походять із Чмі, катакомба 11 (Гавритухин 1996b, рис. 82: 102), Неволінський могильник, поховання 223 (Голдина, Володаго 1990, табл. XXXII: 45) та Білозерського кургану (Рашев 2000, табл. 14: 2).

13. На пам'ятці присутні також матеріали пізнішого часу. Це, зокрема, фрагмент лунниці із каймою із двох бордюрів та зерні між ними (рис. 9: 17). Розміри 1,4 × 1,1 см, товщина 0,2 см, маса 1,33 г. Польовий шифр — № 4/13. Належить до матеріалів Київської Русі (Седова 1981, с. 24; Древняя Русь. Быт культура 1997, табл. 54: 6—9).

Імовірно, до пізнього середньовіччя чи нового часу належать дві пряжки¹. Перша із них (14) — із подвійною рамкою та цільнолитим видовженим рамкоподібним щитком із трикутним завершенням. На рамці є три тоненькі виступи. Трикутне завершення щитка ажурне із трьома отворами та системою орна-

1. Точних аналогій даним пряжкам знайти не вдалося. Тому точне визначення їх датування залишається справою майбутнього.

Рис. 14. Карта поширення наконечників та бляшок, аналогічних із Вовчика із слов'янських пам'яток. Умовні позначення: I — наконечники із боковими фігурними виступами; II — наконечники із прямими чи злегка прогнутими боками; III — наконечник поясу у вигляді футляру; IV — Т-подібна накладка; V — накладка із чотирьох геральдичних щитків. Пам'ятки: 1 — Вовчик; 2 — Гапонове; 3 — Суджа-Замостя; 4 — Стаєво-4; 5 — Ігрень-Підкова; 6 — Моква; 7 — Козіївка / Нова Одеса; 8 — Кагамлик; 9 — Мартинівка; 10 — Хацьки; 12 — Полтава, 2014 р.; 12 — Мохнач; 13 — Лебехівка; 14 — Лебязе; 15 — Лихачівка; 16 — Засулля-Мгар; 17 — Черемущна

ментації у вигляді різного роду насічок. Язичок пряжки прямий, короткий. Другий щиток розташований нижче першого і кріпиться до пряжки стержнем, до якого кріпиться і язичок пряжки. Другий щиток прямокутний, має чотирикутне закінчення (рис. 9: 13). Довжина 4,4 см, довжина рамки 1,0 см, ширина 1,5 см, довжина першого щитка 3,3 см, ширина першого щитка 1,3 см, довжина другого щитка 3,0 см, ширина другого щитка 1,1 см, маса 9,93 г. Польовий шифр — № 4/14. Зразок елементного складу № 2026.

Друга (15) — із рамкою прямокутних обрисів із виступом для язичка та квадратним щитком. Щиток складається із пластини, зігнутої пополам, майже по центру розташовано шпешок-заклепку. Язичок зігнутий (рис. 9: 14). Довжина 2,9 см, ширина рамки 2,0 см, ширина щитка 1,4 см, маса 6,67 г. Польовий шифр — № 4/15. Зразок елементного складу № 2025.

Цим же часом, датуються дві накладки до замка від шкатулки (рис. 9: 15, 16).

Усі знахідки раннього середньовіччя із поселення Вовчик, уроч. Рудка знаходять

аналогії серед скарбів кола Мартинівки чи першої хронологічної групи за О. О. Щегловою. Прикраси датуються другою половиною VI — кінцем VII ст.

Отже, нові знахідки збагачують наші уявлення про типологічне розмаїття, еволюцію й їх ареали та допомагають виявити напрямки торгівельних та економічних зв'язків, шляхів міграцій, виділити окремі культурно-історичні області. Подальші польові дослідження, сподіваємося, дозволять отримати більше інформації щодо контексту знайдених прикрас раннього середньовіччя із полтавського Посулля та розширять наші уявлення про етнокультурну ситуацію в цьому мікрореєоні.

* * *

Висловлюємо щирі вдячність В. С. Аксьонову, І. О. Гавригину, О. В. Комару, Л. В. Мироненку, А. М. Оленичу, О. В. Петраускасу, В. С. Родінковій, А. В. Скибі та О. О. Щеглової за надані консультації та зауваження.

ЛІТЕРАТУРА

- Абашина, Н. С., Магомедов, Б. В., Рейда, Р. М. 2019. *Пам'ятки черняхівської культури Полтавської області*. Київ: ІА НАН України.
- Айбабин, А. И. 1973. К вопросу о происхождении серезек пастырского типа. *Советская археология*, 3, с. 62-72.
- Айбабин, А. И. 1990. Хронология могильников Крыма позднеантичного и раннесредневекового времени. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, 1, с. 3-86, 175-241.
- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2008. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1977, 1982—1984 годов*. 1. Симферополь; Керчь: Адеф-Украина.
- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2014. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1984, 1986, 1991, 1993—1995 годов*. 2. Киев: Майстер Книг.
- Айбабин, А. И., Юрочкин, В. Ю. 1996. Могильник «Баклинский овраг» (по материалам раскопок 1992—1993). В: Могаричев, Ю. М., Храпунов, И. Н. (ред.). *Проблемы археологии древнего и средневекового Крыма*. Симферополь: Таврия, с. 125-235.
- Аксенов, В. С., Бабенко, Л. И. 1998. Погребение VI—VII века н. э. у села Мохнач. *Российская археология*, 3, с. 111-122.
- Амброз, А. К. 1993. К происхождению днепровских антропо-зооморфных фибул. *Российская археология*, 2, с. 179-184.
- Ауліх, В. В. 1972. *Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині*. Київ: Наукова думка.
- Білоусько, О. А., Супруненко, О. Б., Мироненко, К. М. 2004. *Середньовічна історія Полтавщини (V—I половина XVI століття): Підручник*. Полтава: Оріана.
- Бодянский, А. В. 1960. Археологические находки в Днепровском Надпорожье. *Советская археология*, 1, с. 274-277.
- Бяліцкая, Г. М. 2020. Аб знаходках упрягажєннєй пастырського типу ў Прыпяцкім Палєссі. *Історія вещей — історія і вещи*. Раннеславянский мир, 20. Москва: ИА РАН, с. 49-53.
- Виноградский, Ю. С. 1955. Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея (к 35-летию со дня основания). *Краткие сообщения Института археологии УССР*, 5, с. 86-93.
- Веймарн, Е. В., Айбабин, А. И. 1993. *Скалистинский могильник*. Киев: Наукова думка.
- Володарець-Урбанович, Я. В., 2010. Пастырський гончарний посуд на слов'янських пам'ятках. *Археологія і давня історія України*, 4, с. 147-152.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2014. Пронизки епохи раннього середньовіччя зі слов'янських пам'яток півдня Східної Європи. *Археологія і давня історія України*, 2 (13), с. 35-49.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2015а. Браслети V — першої половини VIII ст. з Полтавщини: нові знахідки. *Археологія*, 2, с. 92-107.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2015b. Фібули V — першої половини VIII ст. з Полтавщини (знахідки від початку 2000-х років). *Археологія*, 3, с. 87-106.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2016. Деталі поясних наборів V — першої половини VIII ст. з Полтавщини: знахідки від початку 2000-х років. *Археологія*, 3, с. 89-105.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Сидоренко, О. В. 2016. Про обстеження місця знахідки Хитцівського («Лубенського») скарбу. В: Супруненко, О. Б. (ред.). *Старожитності Посулля*. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, с. 119-132.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Скиба, А. В. 2011. Гончарний посуд VII—VIII ст. на півдні Східної Європи. *Археологія*, 2, с. 34-46.
- Гавритухин, И. О. 1996а. Детали ремной гарнитуры. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 22-36.
- Гавритухин, И. О. 1996b. Датировка днепровских кладов первой группы методом синхронизации с древностями других территорий. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 58-95.
- Гавритухин, И. О., Щеглова, О. А. 1996. Группы днепровских раннесредневековых кладов. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 53-57.
- Ганоценко, В. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2019. Скарб кола Мартинівки з Правих Солонців Херсонської обл. *Археологія і давня історія України*, 3, с. 126-150.
- Голдина, Р. Д., Водолаго, Н. В. 1990. *Могильники неволинской культуры в Приуралье*. Иркутск: Иркутский университет.
- Горюнов, Е. А. 1981. *Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья*. Ленинград: Наука.
- Даскалов, М. 2012. *Колани и коланни украси от VI—VII век (от днешна България и съседните земи)*. София: Craft House Bulgaria.
- Древняя... 1997. *Древняя Русь. Быт и культура*. Археология СССР, 16. Москва: Наука.
- Зиньковская, И. В. 2012. О находках раннесредневековых женских украшений в Верхнем Подонье. *Дивногорский сборник. Труды музея-заповедника «Дивногорье»*, 3, с. 151-153.
- Ковалевская, В. Б. 2000. *Компьютерная обработка массового археологического материала из раннесредневековых памятников Евразии*. Пуццино: ОНТИ ПНЦ РАН.
- Корзухина, Г. Ф. 1996. Клады и случайные находки вещей круга «древностей антов» в Среднем Поднепровье. Каталог памятников. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, V, с. 352-435, 586-705.
- Кропоткин, В. В. 1968. *Отчёт об археологических раскопках Кременчугского отряда Приднепровской экспедиции ИА АН СССР в 1968 г.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1968/82.
- Кропоткин, В. В. 1969. Изучение черняховской культуры на Полтавщине. *Археологические открытия 1968 года*, с. 310.
- Курта, Ф. 2011. Женщина из Дэнчєнь или к вопросу о фибулах тип II C по Вернеру. *Tyragetia. Archeologie Istorie Antică*, V (XXI), 1, с. 153-192.
- Левченко, Д. І. 2001. Знахідки VI—VII ст. з околиць Градизька в зібранні Полтавського краєзнавчого музею. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, с. 26-28.
- Липкинг, Ю. А. 1974. Могильники третьей четверти I тыс. н. э. в Курском Посемье. В: Третьяков, П. Н. (ред.). *Раннесредневековые восточнославянские древности*. Ленинград: Наука, с. 136-152.
- Обломский, А. М. 1996а. Женские украшения. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 11-14.
- Обломский, А. М. 1996b. Поясная гарнитура. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 14-16.

- Обломский, А. М. 2011. О раннесредневековых славянских древностях в бассейне Дона. *Stratum plus*, 5, с. 51-60.
- Обломский, А. М. 2016. Колочинская культура. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V—VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 10-113.
- Обломский, А. М., Терпиловский, Р. В. 2001. Славянское поселение и кочевнический могильник V—VIII вв. на Ворскле. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, с. 5-16.
- Обломский, А. М., Швырёв, А. Д. 2018. Византийская гирька для взвешивания монеты, найденная в верховьях р. Воронеж. *Краткие сообщения Института археологии*, 250, с. 307-326.
- Останина, Т. И., Кауунникова, О. М., Степанов, В. П., Никитин, А. Б. 2011. Кузбаевский клад ювелира VII в. как исторический источник. Ижевск: Удмуртия.
- Недоля, А. 2011. Серьги пастырского типа с левобережья брянского течения Десны. В: *Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. Матеріали X Міжнародної студентської наукової археологічної конференції, 15—17 квітня 2011 р. Чернівці: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка*, с. 147-148.
- Панікарський, А. 2014а. Двокрилі вістря стріл зі слов'янських ранньосередньовічних пам'яток півдня Східної Європи. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 18, с. 111-127.
- Панікарський, А. 2014б. Двокрилі вістря стріл з Малокопанського некрополя. *Наукові студії, 7: Культові та поховальні пам'ятки у Вісло-Дніпровському регіоні: проблеми інтерпретації*, с. 148-158.
- Приходнюк, О. М. 1980. *Археологічні пам'ятки Середнього Подніпров'я VI—IX ст. н. е.* Київ: Наукова думка.
- Приходнюк, О. М. 1998. *Пеньковская культура: культурно-хронологический аспект исследования.* Воронеж: ВГУ.
- Приходнюк, О. М. 2005. *Пастырське городище.* Київ; Чернівці: Зелена Буковина.
- Приходнюк, О. М., Падин, В. А., Тихонов, Н. Г. 1996. Трубчевский клад антского времени. В: Приходнюк, О. М. (ред.). *Материалы I тыс. н. э. по археологии и истории Украины и Венгрии.* Киев, с. 79-102.
- Рашев, Р. 2004. *Прабългарите през V—VII век. (второ допълнено издание).* София.
- Рафалович, И. А. 1972. *Славяне VI—IX веков в Молдавии.* Кишинев: Штиинца.
- Родинкова, В. Е. 1996. Раннесредневековые памятники Среднего Поднепровья и Днепроовского Левобережья с датирующими находками. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст.* Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 155-162.
- Родинкова, В. Е. 2003. *Культурные связи населения Среднего Поднепровья в VII в. (по материалам женского убора).* Диссертация к. и. н. ИА РАН.
- Родинкова, В. Е. 2004. Днепроовские фибулы с каймой из птичьих голов. В: Горюнова, В. М., Щеглова, О. А. (ред.). *Культурные трансформации и взаимодействия в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем Средневековье.* Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, с. 233-243.
- Родинкова, В. Е. 2006. К вопросу о типологическом развитии антропоморфных фибул (сложные и двупластинчатые формы). *Российская археология*, 4, с. 50-63.
- Родинкова, В. Е. 2010. Куриловский клад раннесредневекового времени. *Российская археология*, 4, с. 78-87.
- Родинкова, В. Е., Сапрыкина, И. А., Сычева, С. А. 2018. Клад из Суджи-Замостья и проблема социокультурной интерпретации днепровских раннесредневековых кладов I группы. *Российская археология*, 1, с. 130-147.
- Свистун, Г. Е., Боков, В. С. 2018. Звездчатая серьга с окрестностей пгт Кочеток Харьковской области. *Харьковский историко-археологический сборник*, 22, с. 4-10.
- Седова, М. В. 1981. *Ювелирные изделия древнего Новгорода (X—XV вв.)*. Москва: Наука.
- Скиба, А. В. 2015. Ремінні оздобы з Хацьківського скарбу: реконструкція комплектності та художньо-стилістичні особливості. *Музейні читання «Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки» (м. Київ, Національний музей історії України, Музей історичних кошттовностей України, 10—12 листопада 2014 р.). Матеріали конференції 2014.* Київ, с. 190-201.
- Скиба, А. В. 2016. *Поясні набори геральдичного стилю у слов'ян.* Київ: ІА НАН України.
- Скиба, А. В., Баранов, В. І. 2019. Пастырське городище: керамічний комплекс із засипки внутрішнього рову (за результатами досліджень у 2017 р.). *Археологія і давня історія України*, 1 (30), с. 67-74.
- Скирда, В. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2019. Знахідки пеньківської культури із поселення Черемушна. *Археологія*, 3, с. 83-97.
- Супруненко, О. Б., Володарець-Урбанович, Я. В., Пуголовок, Ю. О. 2016. Комплекс кола «Мартинівки» з Полтави (Полтавський скарб 2014 р.). *In Sclavenia terra*, 1, с. 91-131.
- Трайкова, Л. А. 2017. *Коланът южно от долен Дунав — края на III — началото на VII в.* София.
- Фурасев, А. Г. 2010. О времени появления пальчатых фибул днепровской подгруппы (по материалам могильников Южного Крыма). В: Воронцов, А. М., Гавритухин, И. О. (ред.). *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Конференция 2. 2.* Тула, с. 128-142.
- Хавлюк, П. И. 1963. Раннеславянские поселения Семенки и Самчинцы в среднем течении Южного Буга. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 108, с. 320-350.
- Хайрединова, Э. А. 1997. Женский костюм с орлиноголовыми пряжками второй половины VI—VII вв. по материалам могильника у с. Лучистое. В: *Византия и Крым. Международная конференция, 6—11 июня 1997 г.* Симферополь, с. 87-89.
- Хайрединова, Э. А. 2002. Женский костюм варваров Юго-Западного Крыма в VI—VII вв. (по материалам могильника у с. Лучистое). В: Мыщ, В. Л., Щукин, М. Б., Кирилко, В. П. (ред.). *Алушта и Алуштинский регион с древних времен до наших дней: Сборник научных трудов по материалам конференции к 100-летию присоединения Алуште статуса города.* Киев: Стилос, с. 34-47.
- Хайрединова, Э. А. 2003. Обувные наборы V—VII вв. из Юго-Западного Крыма. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, X, с. 125-160.
- Хайрединова, Э. А. 2011. *Женский костюм варваров Юго-Западного Крыма V—VII веков.* Диссертация к. и. н. ИА НАН Украины.
- Швецов, М. Л. 2010. Новогригорьевское погребение и этническая ситуация в Приазовье IV—VII вв. В: Стащенко, Д. А. (ред.). *Культуры евразийских степей второй половины I тысячелетия н. э. (вопросы межэтнических контактов и межкультурного взаимодействия).* Самара: Офорт Самара, с. 93-102.

Щеглова, О. А. 1990. О двух группах «древностей антов» в среднем Поднепровье. В: Терпиловский, Р. В. (ред.). *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья*. Курск, с. 162-204.

Bela, P. 1905. *Archaeologische Studien auf russischem Boden*. II. Budapest, Leipzig.

Parczewski, M. 1991. Metalowe zabytki naddnieprzańskie z VI—VIII w. w zbiorach krakowskiego Muzeum Archeologicznego. *Archaeoslavica*, 1, p. 115-128.

REFERENCES

Abashyna, N. S., Mahomedov, B. V., Reida, R. M. 2019. *Pam'iatky cherniakhiivskoi kultury Poltavskoi oblasti*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Aibabin, A. I. 1973. K voprosu o proiskhozhdenii serezhkek pastyrskogo tipa. *Sovetskaia arkhologiiia*, 3, s. 62-72.

Aibabin, A. I. 1990. Khronologiia mogilnikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni. *Materialy po arkhologii, istorii i etnografii Tavrii*, I, s. 3-86, 175-241.

Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2008. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1977, 1982—1984 godov*. 1. Simferopol; Kerch: Adef-Ukraina.

Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2014. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1984, 1986, 1991, 1993—1995 godov*. 2. Kiev: Maister Knig.

Aibabin, A. I., Iurochkin, V. Iu. 1996. Mogilnik «Baklinskii ovrag» (po materialam raskopok 1992—1993). In: Mogarichev, Iu. M., Khrapunov, I. N. (ed.). *Problemy arkhologii drevnosti i srednevekovogo Kryma*. Simferopol: Tavriia, s. 125-235.

Aksenov, V. S., Babenko, L. I. 1998. Pogrebenie VI—VII veka n. e. u sela Mokhnach. *Rossiiskaia arkhologiiia*, 3, s. 111-122.

Ambroz, A. K. 1993. K proiskhozhdeniiu dneprovskikh antropo-zoomorfnykh fibul. *Rossiiskaia arkhologiiia*, 2, s. 179-184.

Aulikh, V. V. 1972. *Zymnyske horodyshche — slov'ianska pam'iatka VI—VII st. n. e. v Zakhidnii Volyni*. Kyiv: Naukova dumka.

Bilousko, O. A., Suprunenko, O. B., Myronenko, K. M. 2004. *Serednovichna istoriia Poltavshchyny (V— I polovyna XVI stolittia): Pidruchnyk*. Poltava: Oriana.

Bodianskii, A. V. 1960. Arkheologicheskie nakhodki v Dneprovskom Nadporozhe. *Sovetskaia arkhologiiia*, 1, s. 274-277.

Bialickaja, H. M. 2020. Ab znachodkakh upryhaženniau pastyrskaha typu ŭ Prypiackim Palessi. *Istoriia veshchei — istoriia i veshchi*. Ranneslavianskii mir, 20. Moskva: IA RAN, s. 49-53.

Vinogradskii, Iu. S. 1955. Arkheologicheskie raboty Sosnitckogo istoriko-kraevedcheskogo muzeia (k 35-letiu so dnia osnovaniia). *Kratkie soobshcheniia Instituta arkhologii USSR*, 5, s. 86-93.

Veimarn, E. V., Aibabin, A. I. 1993. *Skalistinskii mogilnik*. Kiev: Naukova dumka.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V., 2010. Pastyrskiy honcharyni posud na slov'ianskykh pam'iatkakh. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 4, s. 147-152.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2014. Pronyzky epokhy rannoho serednovichchia zi slov'ianskykh pam'iatok pivdnia Skhidnoi Yevropy. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (13), s. 35-49.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2015a. Braslety V — pershoi polovyny VIII st. z Poltavshchyny: novi znakhidky. *Arkheolohiia*, 2, s. 92-107.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2015b. Fibuly V — pershoi polovyny VIII st. z Poltavshchyny (znakhidky vid pochatku 2000-kh rokiv). *Arkheolohiia*, 3, s. 87-106.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2016. Detali poiasnykh naboriv V — pershoi polovyny VIII st. z Poltavshchyny: znakhidky vid pochatku 2000-kh rokiv. *Arkheolohiia*, 3, s. 89-105.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Sydorenko, O. V. 2016. Pro obstezhennia mistisia znakhidky Khyttsivskoho («dubenskoho») skarbu. In: Suprunenko, O. B. (ed.). *Starozhytnosti Posullia*. Kyiv: Tsentr pam'iatkoznavstva NAN Ukrainy ta UTOPIK, s. 119-132.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Skyba, A. V. 2011. Honcharyni posud VII—VIII st. na pivdni Skhidnoi Yevropy. *Arkheolohiia*, 2, s. 34-46.

Gavritukhin, I. O. 1996a. Detali remennoi garnitury. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 22-36.

Gavritukhin, I. O. 1996b. Datirovka dneprovskikh kladov pervoi grupy metodom sinkhronizatsii s drevnostiami drugih territorii. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 58-95.

Gavritukhin, I. O., Shcheglova, O. A. 1996. Gruppy dneprovskikh rannesrednevekovykh kladov. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 53-57.

Hanoshchenko, V. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2019. Skarb kola Martynivky z Pravykh Solontsiv Khersonskoi obl. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3, s. 126-150.

Goldina, R. D., Vodolago, N. V. 1990. *Mogilniki nevolinskoi kultury v Priuralie*. Irkutsk: Irkutskii universitet.

Goriunov, E. A. 1981. *Rannie etapy istorii slavian Dneprovskogo Levoberezhia*. Leningrad: Nauka.

Daskalov, M. 2012. *Kolani i kolanni ukrasi ot VI—VII vek (ot dneshna Blgariia i ssednite zemi)*. Sofia: Craft House Bulgaria.

Drevniaia... 1997. *Drevniaia Rus. Byt i kultura*. Arkheologiia SSSR, 16. Moskva: Nauka.

Zinkovskaia, I. V. 2012. O nakhodkakh rannesrednevekovykh zhenskikh ukrashenii v Verkhnem Podone. *Divnogorskii sbornik. Trudy muzeia-zapovednika «Divnogore»*, 3, s. 151-153.

Kovalevskaia, V. B. 2000. *Kompiuternaia obrabotka massovogo arkhologicheskogo materiala iz rannesrednevekovykh pamiatnikov Evrazii*. Pushchino: ONTI PNTc RAN.

Korzukhina, G. F. 1996. Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga «drevnostei antov» v Srednem Podneprove. Katalog pamiatnikov. *Materialy po arkhologii, istorii i etnografii Tavrii*, V, s. 352-435, 586-705.

Kropotkin, V. V. 1968. *Otchet ob arkhologicheskikh raskopkakh Kremenchugskogo otriada Pridneprovskoi ekspeditcii IA AN SSSR v 1968 g.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1968/82.

Kropotkin, V. V. 1969. Izuchenie cherniakhovskoi kultury na Poltavshchine. *Arkheologicheskie otkrytiia 1968 goda*, s. 310.

Kurta, F. 2011. Zhenshchina iz Denchen ili k voprosu o fibulakh tip II C po Verneru. Tyragetia. *Archeologie Istorie Antica*, V (XXI), 1, s. 153-192.

Levchenko, D. I. 2001. Znakhidky VI—VII st. z okolyts Hradzka v zibranni Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu. *Arkheolohichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1, s. 26-28.

Lipking, Iu. A. 1974. Mogilniki tretei chetverti I tys. n. e. v Kurskom Poseme. In: Tretyakov, P. N. (ed.). *Rannesrednevekovye vostochnoslavianskie drevnosti*. Leningrad: Nauka, s. 136-152.

Oblomskii, A. M. 1996a. Zhenske ukrasheniia. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 11-14.

Oblomskii, A. M. 1996b. Poiasnaia garnitura. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 14-16.

Oblomskii, A. M. 2011. O rannesrednevekovykh slavianskikh drevnostiakh v basseine Dona. *Stratum plus*, 5, s. 51-60.

Oblomskii, A. M. 2016. Kolochinskaia kultura. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (ed.). *Rannesrednevekovye drevnosti lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V—VII vv.)*. Ranneslavianskii mir, 17. Moskva: IA RAN, s. 10-113.

Oblomskii, A. M., Terpilovskii, R. V. 2001. Slavianskoe poselenie i kochevnicheskii mogilnik V—VIII vv. na Vorskle. *Arkheolohichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1, s. 5-16.

Oblomskii, A. M., Shvyrev, A. D. 2018. Vizantiiskaia girka dlia vzheshivaniia monety, naidennaia v verkhoiakh r. Voronezh. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkhologii*, 250, s. 307-326.

- Ostanina, T. I., Kanunnikova, O. M., Stepanov, V. P., Nikitin, A. B. 2011. *Kuzebaevskii klad iuelira VII v. kak istoricheskii istochnik*. Izhevsk: Udmurtiia.
- Nedolia, A. 2011. Sergi pastyrskogo tipa s levoberezhia brianskogo techeniia Desny. In: *Serednovichni starozhytnosti Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. Materialy Kh Mizhnarodnoi studentskoi naukovoï arkheolohichnoi konferentsii, 15—17 kvitnia 2011 r.* Chernihiv: ChNPU imeni T. H. Shevchenka, s. 147-148.
- Panikarskyi, A. 2014a. Dvokryli vistria stril zi slov'ianskykh rannoserednovichnykh pam'iatok pivdnia Skhidnoi Yevropy. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 18, s. 111-127.
- Panikarskyi, A. 2014b. Dvokryli vistria stril z Malokopanskoho nekropolia. *Naukovi studii*, 7: Kultovi ta pokhvalni pam'iatky u Vislo-Dniprovskomu rehioni: problemy interpretatsii, s. 148-158.
- Prykhodniuk, O. M. 1980. *Arkheolohichni pam'iatky Serednoho Podniprov'ia VI—IX st. n. e.* Kyiv: Naukova dumka.
- Prykhodniuk, O. M. 1998. *Penkovskaia kultura: kulturno-khronologicheskii aspekt issledovaniia*. Voronezh: VGU.
- Prykhodniuk, O. M. 2005. *Pastyrskoe horodyshe*. Kyiv: Chernivtsi: Zelena Bukovyna.
- Prykhodniuk, O. M., Padin, V. A., Tikhonov, N. G. 1996. Trubchevskii klad antskogo vremeni. In: Prykhodniuk, O. M. (ed.). *Materialy I tys. n. e. po arkheologii i istorii Ukrainy i Vengrii*. Kiev, s. 79-102.
- Rashev, R. 2004. *Prablgarite prez V—VII vek. (vtoro dopleno izdanie)*. Sofia.
- Rafalovich, I. A. 1972. *Slaviane VI—IX vekov v Moldavii*. Kishinev: Shtiintsa.
- Rodinkova, V. E. 1996. Rannesrednevekovye pamiatniki Srednego Podneprov'ia i Dneprovskogo Levoberezhia s datiruiushchimi nakhodkami. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst. Ranneslavianskii mir*, 3. Moskva, s. 155-162.
- Rodinkova, V. E. 2003. *Kulturnye svyazi naseleniia Srednego Podneprov'ia v VII v. (po materialam zhenskogo ubora)*. Dissertatsiia k. i. n. IA RAN.
- Rodinkova, V. E. 2004. Dneprovskie fibuly s kaimoi iz ptichikh golov. In: Goriunova, V. M., Shcheglova, O. A. (ed.). *Kulturnye transformatsii i vzaimovliianiia v Dneprovskom regione na iskhode rimskogo vremeni i v rannem Srednevekov'e*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vostokovedenie, s. 233-243.
- Rodinkova, V. E. 2006. K voprosu o tipologicheskome razvitii antropomorfnykh fibul (slozhnye i dvuplastinchatye formy). *Rossiiskaia arkheologiya*, 4, s. 50-63.
- Rodinkova, V. E. 2010. Kurilovskii klad rannesrednevekovogo vremeni. *Rossiiskaia arkheologiya*, 4, s. 78-87.
- Rodinkova, V. E., Saprykina, I. A., Sycheva, S. A. 2018. Klad iz Sudzhi-Zamostia i problema sotsiokulturnoi interpretatsii dneprovskikh rannesrednevekovykh kladov I grupy. *Rossiiskaia arkheologiya*, 1, s. 130-147.
- Svistun, G. E., Bokov, V. S. 2018. Zvezdchataia serga s okrestnostei pgt Kochetok Kharkovskoi oblasti. *Kharkovskii istoriko-arkheologicheskii sbornik*, 22, s. 4-10.
- Sedova, M. V. 1981. *Iuelirnye izdeliia drevnego Novgoroda (X—XV vv.)*. Moskva: Nauka.
- Skyba, A. V. 2015. Reminni ozdoby z Khatskivskoho skarbu: rekonstruktsiia komplektnosti ta khudozhno-stylistychni osoblyvosti. *Muzeini chytannia «Iuelirne mystetstvo — pohliad kriz viky» (m. Kyiv, Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy, Muzei istorichnykh koshovnosti Ukrainy, 10—12 lystopada 2014 r.)*. *Materialy konferentsii 2014*. Kyiv, s. 190-201.
- Skyba, A. V. 2016. *Poiasni nabory heraldychnoho stylu u slov'ian*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.
- Skyba, A. V., Baranov, V. I. 2019. Pastyrskoe horodyshe: keramichnyi kompleks iz zasyvky vnutrishnoho rova (za rezultatamy doslidzhen u 2017 r.). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (30), s. 67-74.
- Skyrda, V. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2019. Znakhidky penkivskoi kultury iz poseleunia Cheremushna. *Arkheolohiia*, 3, s. 83-97.
- Suprunenko, O. B., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Puholovok, Yu. O. 2016. Kompleks kola «Martynivky» z Poltav (Poltavskiy skarb 2014 r.). In *Sclavenia terra*, 1, s. 91-131.
- Traikova, L. A. 2017. *Kolant iuzhno ot dolen Dunav — kraia na III — nachaloto na VII v.* Sofia.
- Furasev, A. G. 2010. O vremeni poiavleniia palchatykh fibul dneprovskoi podgruppy (po materialam mogilnikov Iuzhnogo Kryma). In: Vorontsov, A. M., Gavritukhin, I. O. (ed.). *Lesnaia i lesostepnaia zony Vostochnoi Evropy v epokhi rimskikh vliianiia i Velikogo pereseleniia narodov*. Konferentsiia 2. 2. Tula, s. 128-142.
- Khavliuk, P. I. 1963. Ranneslavianskie poseleniia Semenki i Samchintcy v srednem techenii Iuzhnogo Buga. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 108, s. 320-350.
- Khairedinova, E. A. 1997. Zhenskii kostium s orlinogolovymi priazhkami vtoroi poloviny VI—VII vv. po materialam mogilnika u s. Luchistoe. In: *Vizantiia i Krym. Mezhdunarodnaia konferentsiia, 6—11 iunia 1997 g.* Simferopol, s. 87-89.
- Khairedinova, E. A. 2002. Zhenskii kostium varvarov Iugo-Zapadnogo Kryma v VI—VII vv. (po materialam mogilnika u s. Luchistoe). In: Mytc, V. L., Shchukin, M. B., Kirilko, V. P. (ed.). *Alushta i Alushtinskii region s drevnikh vremen do nashikh dnei: Sbornik nauchnykh trudov po materialam konferentsii k 100-letiiu prisvoeniia Alushte statusa goroda*. Kiev: Stilos, s. 34-47.
- Khairedinov, E. A. 2003. Obuvnye nabory V—VII vv. iz Iugo-Zapadnogo Kryma. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, X, s. 125-160.
- Khairedinova, E. A. 2011. *Zhenskii kostium varvarov Iugo-Zapadnogo Kryma V—VII vekov*. Dissertatsiia k. i. n. IA NAN Ukrainy.
- Shvetcov, M. L. 2010. Novogrigorevskoe pogrebenie i etnicheskaiia situatsiia v Priazove IV—VII vv. In: Stashenkov, D. A. (ed.). *Kulturnye evraziiskikh stepei vtoroi poloviny I tysiacheletia n. e. (voprosy mezhetnicheskikh kontaktov i mezhkulturnogo vzaimodeitviia)*. Samara: Ofort Samara, s. 93-102.
- Shcheglova, O. A. 1990. O dvukh gruppakh «drevnostei antov» v srednem Podneprove. In: Terpilovskii, R. V. (ed.). *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dneprovskogo Levoberezhia*. Kursk, s. 162-204.
- Bela, P. 1905. *Archaologische Studien auf russischem Boden*. II. Budapest, Leipzig.
- Parczewski, M. 1991. Metalowe zabytki naddnieprzańskie z VI—VIII w. w zbiorach krakowskiego Muzeum Archeologicznego. *Archaeoslavica*, 1, p. 115-128.

Ya. V. Volodarets-Urbanovych,
O. V. Sydorenko

SLAVIC JEWELRY OF THE EARLY MIDDLE AGES FOUND FROM SULA BASIN IN POLTAVA REGION: NEW FINDS

Article presents jewelry findings from Sula basin in the Poltava region. They were discovered between 2011 and 2016 on Slavic monuments of the early Middle Ages — Penkivka culture and Sakhnivka horizon. Jewelry findings find analogies among the Dnieper treasures by Martynivka and jewelry of Pastyrskoe hillfort.

Two fibulae (radiate-headed and anthropozoomorphic) and small bell were detected on settlement *Khyttsi tract Shemberovo* (fig. 1; 2). Fragment of radiate-headed brooch (fig. 1: 1; 2: 1) may belong to fibulae with a border of birds' heads. Small bell (fig. 1: 2; 2: 2) decorated of two mortise lines finds wide analogies among Slavic antiquities (treasures of the Martynivka and Kolochyn culture) and early medieval cemeteries of the Crimea: Skaliste and Luchiste. Radiate-headed brooch and small bell date to the second half of the 6th—7th century.

Anthropozoomorphic brooch (fig. 1: 3; 2: 3) belongs to the jewelry made on the Pastyrskoe hillfort. The spread of such fibulae indicates the migration of a small part of the inhabitants of the Pastyrskoe hillfort or with trade and exchange relations. Fibula belongs to the Sakhnivka cultural and chronological horizon and

dates from the second half of the 7th — the first half of the 8th century.

Other finds of were found on settlement *Vovchuk tract Rudka* (fig. 9; 10). Products of Penkivka culture are: fragment of radiate-headed brooch, five fragments of bracelets and six heraldic belt set details (fig. 9: 1—12; 10: 1—12).

Lunar-shaped item (fig. 9: 17; 10: 17) dates from period of Kievan Rus. Two buckles belong to the jewelry of the late Middle Ages or Modern times (fig. 9: 13, 14; 10: 13, 14).

The new findings enrich the understanding of typological diversity, evolution and their ranges and help to identify areas of trade and economic ties, migration routes, to identify certain cultural and historical areas.

Keywords: early Middle Ages, 6th—7th centuries, Penkivka culture, monuments of the Sakhnivka, Sula basin, fibula, bracelet, details of belt sets, small bell, bronze tubular beads.

Одержано 6.01.2021

ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав Володимирович, кандидат історичних наук, науковий співробітник, ІА НАН України, Київ, Україна.

VOLODARETS-URBANOVICH Yaroslav, Ph. D., Researcher, the Institute of Archaeology NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail: volodarets_urbanovych@iananu.org.ua, volodargrad@ukr.net.

СИДОРЕНКО Олександр Володимирович, співробітник Дніпро-Псельської ранньослов'янської експедиції, ІА НАН України, Київ, Україна.

SYDORENKO Oleksandr, researcher of the Dnieper-Psel early Slavic expedition, the Institute of Archaeology NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Додаток

Т. Ю. Гошко

ЕЛЕМЕНТНИЙ СКЛАД ЗНАХІДОК ІЗ ПОСЕЛЕННЯ ХИТЦІ, уроч. ШИМБЕРЬОВО І ВОВЧИК, уроч. РУДКА

Зразки з Хитців та уроч. Шимберьово

Елемент	Хитці				Вовчик													
	2024		1546a	2031		2029		2028		2030		2027		2026		2025		
№	Символ	%	±	%	%	±	%	±	%	±	%	±	%	±	%	±	%	±
13	Al	—	—	3,502	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Si	—	—	19,01	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	P	5,287	0,153	0,322	—	—	0,774	0,161	0,707	0,14	0,737	0,109	2,356	0,137	0,716	0,129	0,839	0,101
16	S	0,118	0,007	0,105	0,114	0,006	0,069	0,005	0,027	0,004	0,059	0,005	0,144	0,007	0,347	0,009	0,111	0,005
17	Cl	—	—	0,291	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Ca	1,506	0,029	—	—	—	1,945	0,045	1,092	0,02	0,053	0,052	0,115	0,056	0,413	0,038	0,271	0,024
26	Fe	0,578	0,097	0,909	0,322	0,138	1,565	0,14	0,946	0,104	0,431	0,13	0,876	0,142	0,841	0,12	>0,058	0,106
27	Co	—	—	0,055	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	>0,051	0,113	0,068	0,105
28	Ni	—	—	0,251	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	>0,082	0,121
29	Cu	77,048	0,163	65,45	69,072	0,174	68,191	0,176	84,698	0,141	75,52	0,165	63,528	0,183	68,294	0,193	87,289	0,143
30	Zn	7,541	0,143	0,734	—	—	0,239	0,135	10,279	0,157	2,2	0,141	1,204	0,136	3,177	0,137	—	—
33	As	0,882	0,097	0,35	0,296	0,087	0,049	0,124	0,209	0,059	0,192	0,066	0,37	0,093	0,326	0,171	0,162	0,102
47	Ag	0,291	0,021	0,085	0,206	0,023	0,39	0,028	0,32	0,025	0,246	0,023	3,256	0,052	0,183	0,023	0,307	0,023
50	Sn	2,195	0,051	4,886	25,435	0,146	16,532	0,125	0,331	0,034	18,164	0,129	22,869	0,148	5,366	0,08	5,295	0,077
51	Sb	0,084	0,034	0,018	0,046	0,048	0,327	0,053	0,039	0,037	0,05	0,045	0,08	0,054	1,707	0,064	0,195	0,039
82	Pb	4,469	0,142	4,038	4,401	0,107	—	—	1,32	0,085	2,316	0,084	4,747	0,118	18,579	0,179	5,323	0,118
83	Bi	—	—	—	0,108	0,073	9,885	0,129	—	—	—	—	0,399	0,079	—	—	—	—

Хитці: зразок 2024 — знахідка 1 (рис. 1: 1; 2: 1); зразок 1546a — знахідка 3 (рис. 1: 3; 2: 3). *Вовчик*: зразок 2031 — знахідка 1 (рис. 9: 1; 10: 1); зразок 2029 — знахідка 7 (рис. 9: 7; 10: 7); зразок 2028 — знахідка 8 (рис. 9: 8; 10: 8); зразок 2030 — знахідка 11 (рис. 9: 11; 10: 11); зразок 2027 — знахідка 12 (рис. 9: 12; 10: 12); зразок 2026 — знахідка 14 (рис. 9: 13; 10: 13); зразок 2025 — знахідка 15 (рис. 9: 14; 10: 14).

Дослідження проведено на спектрометрі ElvaX компанії «Елватех».

ГОШКО Тетяна Юрївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна.

GOSHKO Tetiana, Ph. D. (History), Senior Researcher, Borys Hrinchenko University, Kyiv, Ukraine. E-mail: hoshko@kubg.edu.ua.